

JYRKI SMOLANDER

Pohjoismainen oikeisto, hyvinvointivaltio ja edistyksen myytti

Valt. lis. Jyrki Smolander tarkastelee pohjoismaisen oikeiston aatteellista murrosta toisen maailmansodan jälkeen. Hän pohtii erityisesti edistysuskon vaikutusta oikeiston hyvinvointipoliittikkaan.

■ Länsimaista kulttuuria on valistuksen ajasta lähtien hallinnut modernille aikakaudelle tunnusomainen edistysusko. Sen tunnusmerkkinä on ollut usko rajoittamattomaan ja ikuisesti jatkuvaan edistykseen, jota on pidetty luonnollisena ja välttämättä toteutuvana ilmiönä. Edistys on liitetty erityisesti tiedon kasvuun ja ihmisen moraaliseen täydellistymiseen. Tieteen on uskottu ratkaisevan ihmiskunnan ongelmat, ja ihmisen moraalisen täydellistymisen on uskottu johtavan kansalaisten tasavertaisuuden ja kansakuntien tasa-arvoisuuden jatkuvaan kasvuun.¹

Eri poliittiset aatteet ovat luoneet tämän pohjalta omat myyttinsä yhteiskunnan kehityksestä. Eräs vaikutusvaltaisimmista on ollut liberalismien näkemys edistyksen voitokulusta. Esimerkiksi anglosaksisissa maissa ns. sosiaaliliberaalit ovat tulkinneet historian kehittyneen kolmivaiheisenä kansalaisten oikeuksien laajentumisena. Ensimmäisessä vaiheessa 1700-luvulla taisteltiin yleisten kansalaisoikeuksien saavuttamisesta. Toinen kansalaisoikeuksien laajenemisaalto alkoi 1800-luvulta koskien poliittisten oikeuksien laajentumista eli demokration läpimurtoa. Ja viimeisessä vaiheessa 1900-luvulla kehitystä on sävyttänyt sosiaalisten oikeuksien laajentuminen, eli hyvinvointivaltion syntyminen ja kasvaminen.

Samanlaiseen käsitykseen perustuu muun muassa *Albert O. Hirschmanin* kirja konservatismien historiasta. Hirschmanin

mukaan jokaista kansalaisten oikeuksien laajenemista on myös seurannut konservatismien aalto. Ensin konservatismi vastusti Ranskan vallankumouksen ideaa ihmisistä tasa-arvoisina lain edessä sekä yleisemminkin ihmisoikeuksia. Toisessa vaiheessa konservatismi vastusti yleistä ja yhtäläistä ääni-oikeutta. Kolmas vaihe on nykyisinkin voimissaan oleva hyvinvointivaltion vastustaminen.²

Pohjoismaissa ”edistyksen myytti” on vaikuttanut erityisen voimakkaasti niin poliittisessa ajattelussa kuin vaikkapa uskona teknologian kykyyn ratkaista ongelmia. Pohjoismaista edistyksen myyttiä on hallinnut pikemminkin sosiaalidemokraattinen kuin liberalistinen edistysusko. Olenainen ero sosiaalidemokraattisen ja (sosiaali)liberaalisen edistyksen myytin välillä on se, että sosiaalidemokratiassa korostetaan tasa-arvon edistymistä kun taas liberalismissa painotetaan yksilön oikeuksia ja niiden laajentumista. Luonteeltaan liberalistinen ja sosiaalidemokraattinen edistyksen myytit ovat samanlaisia. Kummatkin uskovat tasaiseen reformismiin, ei vallankumoukselliseen hyppäykselliseen kehitykseen.

Erityisen vahvasti sosiaalidemokraattinen edistyksen myytti on vaikuttanut Ruotsissa. Ruotsalaisen tulkinnan mukaan sosiaalidemokraattisen vuosisadan kehityksen kolme päävaihetta ovat olleet poliittisen demokration saavuttaminen vuosisadan alussa, sosiaalisen demokration eli hyvinvointivaltion luominen 1930-luvulta lähtien ja viimeisenä vaiheena taloudellisen demokration luominen 1970-luvulta lähtien.³ Sosiaalidemokraattien maailmankuvassa historian kulun nähtiin tukevan heidän vaatimuksiaan. Historia oli heidän puolellaan. Tämä on ollut pohjoismaisten sosiaalidemokraattien versio länsimaisen kulttuurin sävyttämästä edistyksen myytistä.

1. *Georg Henrik von Wright*, Minervan pöllö. Esseitä vuosilta 1987–1991 (Keuruu 1992), s. 143.

2. *Albert O. Hirschman*, The Rhetoric of Reaction. Perversity, Futility, Jeopardy (Harvard 1991), s. 4–6.

3. *Gösta Esping-Andersen*, Politics against the Markets. The Social Democratic Road to Power (Princeton 1985), s. 290–291; *Tim Tilton*, The Political Theory of Swedish Social Democracy. Through the Welfare State (Oxford 1990), s. 228.

Konservatiivit ovat tällaisen edistysuskon luonnollisia vihollisia. Oikeisto on joutunut toisen maailmansodan jälkeen useasti pohtimaan omia arvojaan ja politiikan sisältöä. Vasemmisto on ollut pääosin aina 1980-luvulle saakka ainakin pohjoismaisissa yhteiskunnissa oikeistoa dynaamisempi voima. Vasemmiston eteenpäinmeno on ollut tiettyssä mielessä ”hyppäyksellistä”. Välillä vasemmisto on ollut voimansa tunnossa ja välillä ikään kuin vetänyt henkeä. Oikeistolla on kuitenkin hengenvetovaiheessakin ollut enemmän reagoijan rooli.

Toisen maailmansodan jälkeen erottuu kaksi selvää vaihetta, joissa vasemmisto on edennyt voimakkaasti ja dominoinut yhteiskunnallista keskustelua. Niitä edelsi ensin vasemmiston linjan selvä muuttuminen aiempaa vasemmistolaisemmaksi; sitä seurasi yleinen yhteiskunnallisen ilmapiirin vasemmistolaistuminen. Ensimmäinen tällainen kausi oli 1940-luvun loppupuoliskolla, jolloin vasemmisto ja erityisesti kommunistit etenivät koko Euroopassa. Oikeisto oli joutunut monissa maissa sotaa edeltäneen politiikan syntipukiksi, ja vasemmisto käytti tilannetta hyväkseen vaatien sosiaalisia uudistuksia ja uudenlaisen talouspolitiikan toteuttamista. Toisen maailmansodan jälkeinen aika oli siten eräänlainen etsikköaika eurooppalaisen hyvinvointivaltion muotoutumiselle.

Toinen murroskausi tässä suhteessa oli 1960- ja 1970-luvun vaihde. Yleismaailmallinen uusvasemmisto aiheutti levottomuutta ja konkreettisestikin levottomuuksia länsimaissa. Se oli suuntautunut ”porvarillista maailmankatsomusta” vastaan. Yksi keskeinen protestien kohde oli Vietnamin sota ja ”imperialismi” yleensä. Lisäksi ns. porvarilliset arvot, kuten koti, uskonto ja isänmaa, joutuivat huonoon huutoon. Myös vapaan markkinatalouden periaatteet kyseenalaistettiin, etenkin Pohjoismaissa. Ruotsissa sosiaalidemokraatit alkoivat vaatia taloudellisen demokratian toteuttamista, muun muassa palkansaajarahastojen muodossa. Suomessa sosiaalidemokraatit uusivat 1970-luvun alussa ohjelmiaan sosialistisempaan suuntaan.

Eräs tämän artikkelin keskeisiä lähtökoh-
tia on se, että Pohjoismaissa edellä esitetty

”edistysuskon myytti” on ollut voimakkaampi kuin muissa länsimaissa. Siksi Pohjoismaiden konservatiivit ovat reagoineet vasemmiston dominoimiin aikakausiin eri tavalla kuin monissa muissa länsimaissa. Pohjoismaiselle oikeistolle on ollut ominaista taipuminen ja vasemmiston aatteiden myötäily, kun taas muissa länsimaissa vasemmiston aatteellinen vyörytys on aiheuttanut vastareaktion. Esimerkiksi 1940-luvulla länsimaissa useat kirjoittajat kritikoivat sodan jälkeen valtaannousseita kansanrintamahallituksia ”kollektivismista”, joka uhkasi länsimaista demokratiaa ja länsimaisia arvoja. 1960- ja 1970-luvun uusvasemmisto taas sai vastareaktionsa siitä ideologisesta keskustelusta, josta versoi 1980-luvun thatcherismi ja reaganismi.⁴

Seuraavassa tarkastellaan kahden esimerkkitapauksen valossa pohjoismaisen oikeiston aatteellista murrosta erityisesti suhteessa pohjoismaiseen hyvinvointivaltioon. Ruotsista tarkastelun kohteena on vuonna 1946 tehty puolueohjelman muutos, jossa oikeisto käytännössä hyväksyi sosiaalidemokraattisen hyvinvointivaltion. Suomen osalta käsitellään vasta 1970-luvun murrosta. Tosin kokoomuksessakin oli esiintynyt hyvinvointivaltiolle myönteistä kehitystä jo 1940- ja 1950-luvulla. Vielä 1940-luvulla nuorten aseveljien ääni ei kuulunut tarpeeksi voimakkaana puolueessa, ja kun 1950-luvulla aseveljet astuivat kokoomuksen johtoon, oli Suomen poliittinen ilmapiiri paljon oikeistolaisempi kuin 1940-luvulla tai myöhemmin 1970-luvulla.⁵

Ruotsin oikeisto 1940-luvulla

Ruotsissa oikeistopuolue oli ollut sodan aikana mukana neljän suuren puolueen koalitiollahituksessa. Oikeiston lisäksi siinä olivat mukana sosiaalidemokraatit johtavana puolueena sekä kansanpuolue ja talonpoikaissiitto. Hallitusyhteistyö muovasi oikeiston mielikuvaa sosiaalidemokraateista aikaisempaa myönteisemmäksi. Oikeisto oli käytännössä valmis konsensukseen ruotsalaisen yhteiskunnan suunnasta, mutta sosiaalidemokraattinen puolue kiirehti oikeiston edelle. Sosiaalidemokraatit asettivat vuonna 1944 ohjelmakomitean miettimään puo-

lueelle uutta ohjelmaa sodan jälkeiselle ajalle. Se tultiin tuntemaan nimellä ”27 koh-
taa”. Myös kommunistit hyväksyivät sen
työväenliikkeen yhteiseksi ohjelmaksi. Uusi
ohjelma oli niin radikaali, että se koetteli
porvarillisten puolueiden ja sosiaalidemokraattien välistä hallitusyhteistyötä. Koaliti-
ohjelmahan hajoikin kesällä 1945.

Sosiaalidemokraattien 27 kohdan ohjelma
voidaan jakaa kolmeen eri pääkohtaan: täys-
työllisyys, oikeudenmukainen tulonjako sekä
tehokkuuden ja demokratian toteuttaminen
elinkeinoelämässä. Tavoitetta pyrittiin edis-
tämään myös sellaisten alojen sosialisoi-
misella, joissa yksityinen yritteliäisyys johti epä-
taloudellisuuteen ja monopoleihin, mutta
mitään yleistä sosialisointia ei tavoiteltu.⁶

Mielenkiintoinen yleispoliittinen piirre
sodan loppuvaiheen politiikassa oli se, että
kommunistien kannatus kasvoi Ruotsissa-
kin. Vuoden 1944 vaaleissa he saivat yli
kymmenen prosenttia äänistä. Se merkitsi
tosin vain 15 paikkaa toisen kamarin 230
edustajasta. Vielä vuoden 1946 kunnallisvaa-
leissakin heidän äänimääränsä oli yli 11 pro-
senttia. Kommunistien kannatuksen kasvu
ja yleismaailmalliset vasemmistolaiset suun-
taukset vaikuttivat sosiaalidemokraattien so-
danjälkeiseen politiikkaan, muun muassa ta-
loudellisen demokratian vaatimuksena.

Porvarillisella puolellakin oli alkanut ta-
pahtua uudelleenarviointia suhteessa talous-
ja sosiaalipolitiikkaan. Ilmaus tästä muutok-
sesta oli Bertil Ohlinin valinta kansanpuo-
luen johtoon vuonna 1944. Ohlin oli Ruot-
sin johtavia keynesläisiä taloustieteilijöitä,
joten hänen valintansa merkitsi sitä, että
kansanpuolue oli siirtynyt samoille linjoille
sosiaalidemokraattien kanssa työllisyys-
politiikassa. Ohlin kritikoitiin voimakkaasti li-
beralistista talouspolitiikkaa kannattaneita
taloustieteilijöitä ja poliitikkoja. Hän kan-
natti ekspansiivista talouspolitiikkaa täys-
työllisyyden säilyttämiseksi. Tämä merkitsi
poliittisen linjan muutosta kansanpuoluees-
sa, sillä Ohlinia edeltänyt puheenjohtaja
Gustaf Andersson ja Rasjön kannatti vielä
puhtaan liberalistista talouspolitiikkaa ku-
ten hänen puolueensaakin 1930-luvulla.⁷

Ruotsalaisessa yhteiskunnassa sosiaalide-
mokraatit määräsivät nyt yhteiskunnan ke-

*Kansanpuolueen puheenjohtaja Bertil Ohlin ja-
kamassa vaalilippuja toisen kamarin vaaleissa
tuhholmalaisen äänestyspaikan ulkopuolella
1952. Yhtyneitten kuva-arkisto.*

hittämisen suunnan ja tahdin. Porvarilliset
puolueet olivat alkaneet kuitenkin taipua
sosiaalidemokraattien politiikan edessä, ja
ne hyväksyivät yhä enemmän sosiaalidemokraattien kansankoti-ohjelmasta oikeutetuk-
si. Keskeinen kysymys oli täystyöllisyyden
ylläpitäminen ekspansiivisen talouspolitiikan
avulla. Talonpoikaissiirtokunta oli kannat-
tanut tätä jo 1930-luvulta lähtien.

Sosiaalidemokraattien mielestä oli jatketa-
va 1930-luvulla alkanutta sosiaalisten uu-
distusten toteuttamista. Sosiaalidemokraat-
tinen hallitus toikin vuosien 1946 ja 1947
aikana valtiopäiville useita sosiaalipolitiikan
liittyneitä aloitteita. Näistä sosiaaliuu-

4. Pekka Suvanto, Konservatismi Ranskan vallankumouksesta 1990-luvulle (Tampere 1994), s. 249–251, 261–262, 276–279.

5. Jyrki Smolander, Jarrutellusta konsensusuuteen. – Kansallisen Kokoomuksen suhtautuminen ns. pohjoismaiseen hyvinvointivaltioon 1945–1975. Poliittisen historian lisensiaatintutkimus (Turun yliopisto 1998), s. 92–102.

6. Stig Hadenius, Björn Molin & Hans Wieslander, Sverige efter 1900. En modern politisk historia. 13:e uppl. (Falun 1993), s. 170–171.

7. Leif Lewin, Ideologi och strategi: Svensk politik under 100 år (Stockholm 1984), s. 206–207.

distuksista merkittävimmät olivat kansaneläkelain muutos, yleinen lapsilisälaki, yleinen sairausvakuutus sekä uusi sosiaalinen asuntopolitiikka. Näiden ansiosta Ruotsista tuli Ranskan ohella 1940-luvun lopun sosiaalipolitiikan esikuvamaa.⁸

Ruotsalainen oikeisto oli alkanut menettää kannatustaan 1930-luvun puolivälistä lähtien ja vaalitappioiden sarja vain jatkui 1940-luvulla. Vuoden 1944 vaaleissa puolueen äänimäärä laski jo alle 16 prosentin, kun se vielä 1920-luvulla oli ollut 30 prosenttia. Puoluetta vuodesta 1935 luotsannut Gösta Bagge sai väistyä.

Puheenjohtajavaihdokseen vaikutti myös puolueessa käyty kiivas ideologinen keskustelu, jonka osapuolet jakautuivat pitkälti sukupolvijaon mukaisesti. Nuoret halusivat muuttaa poliittista linjaa täydellisesti, ainakin mitä tuli sosiaalipolitiikkaan. Vanhempi polvi taas halusi pysyttäytyä perinteisessä linjassa.

Ideologista keskustelua oli puolueessa käyty jo vuodesta 1943. Tällöin alkoi esiintyä vaatimuksia oikeiston tarpeesta uudistaa ohjelmaansa. Yksi keskustelun herättäjistä oli ollut erään upsalalaisen opiskelijayhdistyksen lanseeraama termi ”radikaali konservatismi”. Tarkoituksena oli saattaa 1930-luvulla aloitetun sosiaalivaltion rakennustyö päätökseen. Tosin radikaalin konservatismiin lähtökohdat olivat ennemminkin nationalistiset kuin sosiaaliset. Kiinnostuksen kohteena oli kansankokonaisuuden vaaliminen, kansallishengen nostattaminen ja kansallinen uudistuminen.⁹

Vuoden 1944 vaalitappion jälkeen puolue kokoontui ylimääräiseen puoluekokoukseen, jossa keskeinen päätettävä asia oli puheenjohtajan vaihdos. Mutta samassa puoluekokouksessa linjanmuutosta haluvien onnistui saada aikaan päätös puolueohjelman uudistamisesta. Ohjelmakomitean johtoon tuli Jarl Hjalmarson, joka oli nuoren polven johtava puhemies ja jonka nimi oli vilahdellut puheenjohtajakaavailuissa.

Puheenjohtajaksi valittiin lopulta vastahakoinen Fritiof Domö, sen jälkeen kun kaksi muuta kandidaattia oli kieltäytynyt. Domötä on kuvattu kompromissien mieheksi ja keskittien kulkijaksi. Heti valinnan jälkeen

luonnehti Svensk Tidskrift häntä murrosajan johtajaksi, jonka tehtävänä oli suorittaa puolueessa sukupolvenvaihdos. Jälkeenpäinkin on hänen roolinsa nähty asemien pitäjänä siihen asti, kunnes nuorempi sukupolvi pystyi ottamaan vallan puolueessa.¹⁰

Oikeistopuolueen alamäki oli suurin syy puolueohjelman uudistamiselle. Nuoren polven tavoitteena oli laajentaa puolueen kannattajakuntaa etenkin keskiluokan piirissä. Siellähän oikeisto kävi kilpailua nimenomaan sosiaaliliberaaliselle linjalle siirtyneen kansanpuolueen kanssa. Nuoreman polven tuntoja tulkitsivat tässä asiassa Elis Hästad ja Gunnar Heckscher.

Hästad kirjoitti pamfletin paljonpuhuvalla otsikolla ”En aktiv medelklasspolitik”. Tosin hän varoitti, että keskiluokan etuja ei saanut ajaa samalla tavalla yksipuolisesti kuin muut puolueet omien ryhmiensä etua. Oikeiston maailmankatsomuksen tuli perustua luokattomuuteen, ja siksi kaikkien ihmisten tuli olla oikeutettuja yhtäläisiin etuihin. Sosiaalisia etuisuuksia ei tullut suunnata vain pienituloisille.¹¹

Heckscher taas vaati, että konservatismiin oli kuljettava ajan ja yhteiskunnallisen kehityksen mukana. Varoittavana esimerkkinä hän piti Ruotsin konservatiivien toimintaa vuoden 1865 valtiosääntökysymyksessä. Konservatiivit vastustivat tällöin kategorisesti kaikkia demokratiavaatimuksia. Seurauksena oli, että koko konservatiivinen eduskuntapuolue hävisi Ruotsin puoluekartalta ja sitä kautta konservatiivien ääni hävisi yhteiskunnallisesta keskustelusta.

Puolueen häviämisen syyt olivat liika säätyegoismi ja sopeutumiskyvyttömyys. Uusi aika vaati uusia toimintamuotoja ja uutta politiikkaa. Ei kyetty näkemään, että muutkin tulevaisuuden yhteiskunnassa papistoa ja aatelistoa vaikutusvaltaisemmat ryhmät saattoivat kannattaa konservatismiin aatteita. Tämä varoittava esimerkki osoitti, että konservatiivisenkin puolueen piti pystyä uusiutumaan. Puolueen ei tarvinnut sinänsä luopua periaatteistaan, mutta sen oli seurattava aikaansa. Puolueen oli kyettävä myös houkuttelemaan uusia ryhmiä kannattajikseen. Kuten Heckscher asian ilmaisi: oikeiston oli kuunneltava ennemminkin nii-

tä, jotka äänestivät, kuin niitä, jotka maksoivat vaalilaskun.¹²

Puolueohjelman uudistamisen kannattajat vetosivat juuri ajan muuttumiseen. Edellinen ohjelma oli vuodelta 1919. Yhteiskunta oli uudistunut sen jälkeen perusteellisesti, etenkin taloudellisella ja sosiaalisella alalla. Kysymyksenasettelut olivat varsin erilaisia toisen maailmansodan loppuessa verrattuna ensimmäisen maailmansodan loppuun.¹³ Puolue oli uudistanut ohjelmaansa jossain määrin jo vuonna 1934, joten ohjelman uudistamista kannattaneet syyllistyivät ehkä jonkinlaiseen lioitteluun. Toisaalta uudistamisen kannattajat katsoivat, että puolueen ajama linja eikä pelkästään ohjelma kaipasi uudistamista.

Ohjelman uudistamista puolsi sekin, että oikeisto oli muuttamassa linjaansa myös käytännön sosiaalipolitiikassa. Eläkepolitiikassa oikeisto ajoi vasemmalta sosiaalidemokraattien ohi. Jo ennen sota-aikaa asetettu sosiaaliturvakysymyksiä käsitellyt komitea sai vuoden 1945 aikana valmiiksi mietinnön kansaneläkelain muuttamisesta. Komitea esitti kolme vaihtoehtoa kansaneläkelain uudistuksen toteuttamiseksi. Ensimmäinen vaihtoehto oli 200 kruunun peruseläke ja tarveharkintainen lisäosa, toinen 600 kruunun peruseläke ja tarveharkintainen lisäosa sekä kolmas 1000 kruunun tasaeläke kaikille. Toista vaihtoehtoa komitean jäsenistä kannattivat kaksi sosiaalidemokraattia ja yksi kansanpuolueen edustaja, kun taas kolmatta vaihtoehtoa kannattivat kaksi oikeiston, yksi talonpoikaisliiton ja yksi sosiaalidemokraattien edustaja.

Sosiaalidemokraattinen hallitus oli jakautunut kansaneläkekysymyksessä. Pääministeri ja valtionvarainministeri pitivät kolmatta vaihtoehtoa liian kalliina, mutta hallitus joutui taipumaan sen taakse sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän, yleisen mielipiteen ja ay-liikkeen painostuksen takia. Oikeistossa tästä otettiin luonnollisestikin kaikki hyöty irti. Oikeistopuolue korosti, että se oli alusta asti ollut toteutuneen linjan kannalla, ja että oikeisto oli ollut samalla linjalla kuin kansakin.¹⁴ Kerrankin oikeisto näytti uudistusystävällisemmältä ja kansaanmenevämmältä kuin sosiaalidemokraatit.

Oikeiston osuudesta kansaneläkelain muutoksessa on keskusteltu kansainvälisestikin. Mielenkiinto on tässä tapauksessa suuntautunut siihen, kuinka paljon eri yhteiskuntaluokat ovat vaikuttaneet hyvinvointivaltion syntymiseen. Tutkija *Peter Baldwin* on päätellyt oikeiston käyttäytymisestä kansaneläkelain uudistamisen yhteydessä, että solidaristisen hyvinvointivaltion synnyttämisessä kasvavan keskiluokan rooli olisi ollut merkittävämpi kuin perinteisen työväenluokan. Näin hän on kyseenalaistanut vanhan myytin sosiaalidemokraattisen työväenliikkeen keskeisestä asemasta solidaristisen hyvinvointivaltion luomisessa.¹⁵

8. Hadenius, Molin & Wieslander, s. 173–174, 187.

9. *Leif Lewin*, Planhushällningsdebatten (Uppsala 1967), s. 186–187, 189; *Jan Hylén*, Fosterlandet främst? Konservatism och liberalism inom högerpartiet 1904–1985 (Falun 1991), s. 118.

10. Lewin 1967, s. 190; Hylén, s. 105–106.

11. *Elis Håstad*, En aktiv medelklasspolitik. (Stockholm 1944), s. 12–13, 19.

12. *Gunnar Heckscher*, Gammal och ny konservatism i Sverige (Stockholm 1947), s. 8, 60–61.

13. Riksarkivet (RA), Moderata Samlingspartiets deposition, högerns extra riksstämmans protokoll, 9.–10.12.1944.

14. *Kari Salminen*, Yhteiskunnan rakenne, politiikka ja eläketurva. Kokonaiseläketurvan muotoutuminen Suomessa ja Ruotsissa (Jyväskylä 1987), s. 51–52; *Sven E. Olsson*, Social Policy and Welfare State in Sweden. Lund studies in social welfare (Lund 1990), s. 92, 100; *Politisk valhandbok 1946* (Stockholm 1946), s. 150–153; *Riksdagens protokoll*, A3, 25:117–119, A. I. Anderson, B3, 27:23–26, S. A. A. Hagård, 27:30–32, M. Skoglund.

15. *Peter Baldwin*, How Socialist is Solidaristic Social Policy? Swedish Postwar Reform as a Case Point. International Review of Social History. Vol. XXXIII (1988), s. 133–136; *Peter Baldwin*, The Scandinavian Origins of the Social Interpretation of the Welfare State. Comparative Studies in Society and History. Vol. 31 (1989), s. 15–24; *Peter Baldwin*, The Politics of Social Solidarity. Class Bases of the European Welfare State 1875–1975 (Cambridge 1990), s. 136–138. Vrt. Olsson, s. 91, 97–102: Olssonin mukaan Baldwin on mennyt liian pitkälle korostaessaan oikeiston merkitystä kansaneläkelain säättämisen yhteydessä. Oikeisto oli kuitenkin kutistunut varsin pieneksi puolueeksi 1940-luvun aikana. Olssonin toinen kriittinen huomautus kohdistuu siihen, että Baldwin korostaa liikaa keskiluokan merkitystä solidaristisen sosiaalipolitiikan syntymisessä. Itse asiassa talonpojat ja maaseudun väki ovat olleet Pohjoismaissa innokkaimmin solidaristisen sosiaalipolitiikan takana. Oikeiston kannatuksesta suurin osa tuli vielä 1940-luvulla maaseudulta, joten maaseudunkin tarpeet ovat olleet vaikuttamassa oikeiston eläkepolitiikkaan enemmän kuin lähteistä on luettava.

Ainakin oikeisto ilmaisi selvästi kiinnostuksensa keskiluokkaa kohtaan ja toisaalta keskiluokan tarpeet vaikuttivat huomattavasti oikeiston sosiaalipoliittisiin linjauksiin. Hästadin mukaanhan kaikkien ihmisten tuli olla oikeutettuja yhtäläisiin sosiaalietuuksiin.¹⁶ Puheenjohtaja Domö sanoi, että koska tähän mennessä keskiluokka oli ollut sosiaalisissa uudistuksissa maksumiehen osassa, oli sen nyt saatava osansa sosiaaliturvan hedelmistä.¹⁷ Perinteinen työvään tarpeisiin sidottu sosiaalipoliittikka ei ollut samalla tavalla solidaarinen keskiluokalle, ja tämän oikeisto halusi muuttaa. Tasaeläkettä perusteltiin keskiluokan tarpeiden mukaisesti myös sillä, että tarveharkinta ranskaisi niitä, jotka olivat tehneet jotain vanhuuden turvansa varalle.¹⁸

Toisaalta oikeisto ei kuitenkaan kaikissa tapauksissa ollut solidaristisen sosiaalipoliittikan kannalla. Sosiaalipoliittikkassa korostettiin itse asiassa enemmän ansiosidonnaista sosiaalivakuutusta kuin tasakorvauksiin perustuvaa sosiaalipoliittikkaa. Yhteiskunnan oli turvattava ihmisille perusturvallisuus, mutta muuten ihmisten tuli itse huolehtia lisäsosiaaliturvastaan.¹⁹

Keskiluokan houkuttelevuus oli kuitenkin selvästi keskeinen tekijä oikeiston sosiaalipoliittisen linjan muutoksessa 1940-luvun puolivälissä. Keskiluokka oli tavallaan oikeiston oma yhteiskuntaluokka, jonka äänistä se kilpaili kansanpuolueen kanssa. Pelkillä yläluokan äänillä ei kovin pitkälle olisi päässyt. Keskiluokka edusti uutta ja kasvavaa yhteiskuntaluokkaa, jonka tarpeet ja maailmankuva olivat sidoksissa uuteen yhteiskuntaan. Siksi keskiluokan houkuttelevuus edellytti puolueen ohjelman ja aatteen modernisoimista.

Veronalennukset ja uusi sosiaalisempi ohjelma

Vuonna 1946 Jarl Hjalmarsonin johtama ohjelmakomitea toi puoluekokoukselle tavoiteohjelmaehdotuksensa. Se oli hyvin pitkälle nuoren polven toivomusten mukainen. Keskeinen muutos oli suhtautumisessa sosiaalipoliittikkaan. Ehdotuksessa lähdettiin siitä, että sosiaalipoliittikka edisti tuottavuutta, sillä se lisäsi työvoiman hyvinvoin-

tia ja sitä voitiin käyttää suhdannepoliittikan välineenä. Sosiaalipoliittikkaa ei siis pidetty enää pelkkänä taloudellisen toiminnan kustannuksena. Toinen nuoren polven sydäntä lähellä ollut tavoite oli tulonjaon tasoittaminen. Vanhempi polvi oli taipuvainen pitämään liian tasaista tulonjakoa yritteliäisyyttä ja työtehoa vähentävänä tekijänä.²⁰

Nuorten perusideana oli nostaa kristinusko keskeiseen asemaan puolueen ideologiassa. Maallistumisen lisääntyminen oli ollut perustekijä muun muassa natsismin esiinmarssille. Tämän kehityskulun hidastamiseksi oikeiston oli nyt korostettava omaa kristillisyyttään. Erityisesti kristinuskon korostamaa jokaisen ihmisen arvoa oli nyt syytä painottaa. Tämän takia sosiaalipoliittikka tuli nähdä kristillisen vastavuoroisuuden ilmauksena yhteiskunnassa.

Ohjelmaehdotus olisi tullut maksamaan paljon. Nuorekkaan ehdotuksen keino sosiaaliuudistusten rahoittamiseksi ei kuitenkaan ollut verojen korottaminen, vaan päinvastoin verojen alentaminen. Valtion lisääntyneet menot nimittäin vaativat tuotannon lisäämistä. Se onnistui, jos yhteiskunnassa ensinnäkin annettiin takeet yksityisen omistusoikeuden säilymisestä ja taattiin oikeudet tuotantovälineisiin eli työhön, pääomaan ja koneisiin. Toiseksi verotusta oli muutettava siten, että yhä suurempi määrä tuotannon lisäyksestä tulisi ihmisille, eli veroja olisi alennettava kaikissa veroluokissa. Tämä rohkaisisi yritteliäisyyttä ja siten lisäisi tuotantoa huomattavasti. Näin valtion kokonaisverotulot kasvaisivat, vaikka verotusta alennettaisiin. Esimerkkeinä tällaisesta Hjalmarson mainitsi USA:n ja Englannin. Verojen alennukset eivät siis olleet ristiriidassa oikeiston sosiaaliohjelman kanssa, vaan ne olivat välttämätön edellytys sen toteuttamiselle.²¹

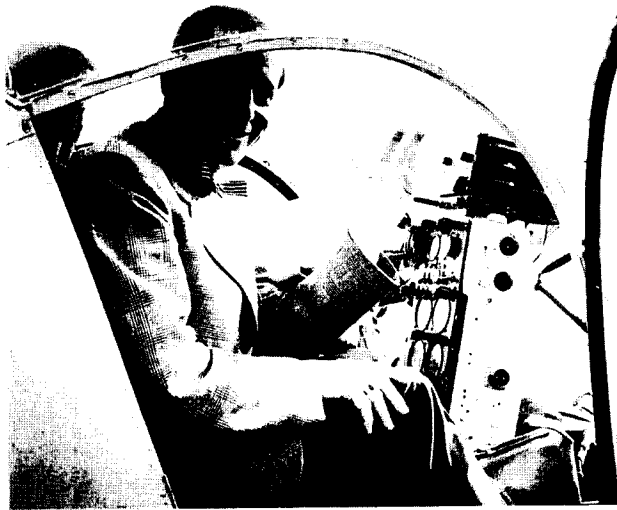
Puoluekokous ei kuitenkaan ottanut ohjelmaehdotusta vastaan kritiikittä. Perinteisin talousoppeihin tottuneet eivät pitäneet uutta ohjelmaa realistisena. Erityisen kritiikin kohde oli luonnollisestikin ohjelman sosiaalipoliittinen osuus, jota pidettiin liian pitkälle menevänä ja liian kalliina. Kriitikojen mukaan oikeiston ei pitänyt lähteä mukaan sosiaalidemokraattien ja kansan-

puolueen kanssa kilpailemaan etuuskien jakamisessa. Pikemminkin oikeiston piti toimia ”jarrumiehenä”, tai muuten sosiaalidemokraatit ja kansanpuolue menisivät vieläkin pidemmälle. Lisäksi ohjelmaa arvosteltiin siitä, että siinä ei tarpeeksi tuotu esiin yksilön panosta hyvinvoinnin kasvussa, vaan luotettiin valtion kaikkivoipaisuuteen.

Ehdotuksen puolustajat taas pitivät ”tulevaisuuteen suuntautunutta positiivista sosiaaliohjelmaa” lähes välttämättömänä. Tarkoituksena oli nostaa oikeisto jälleen maan johtavaksi puolueeksi houkuttelemalla kasvava keskiluokka sen kannattajaksi. Toinen tärkeä tavoite oli puolustaa vapaata talouselämää sosialismin uhalta. Tarkoitus oli osoittaa, että vapaan talouden oloissakin voitiin saavuttaa kattava sosiaalinen turva. Toisaalta jos oikeisto tulisi vastaan sosiaalisissa reformeissa, olisi muu yhteiskuntaakin valmiimpi kuuntelemaan oikeiston vaatimuksia esim. veropoliitikassa.²²

Lopullisesta ohjelmasta tuli kompromissi. Itse asiassa se muistutti puolueessa esiintyneiden erilaisten ja keskenään ristiriitaisienkin mielipiteiden mielivaltaista kokoelmaa. Vanhan polven äänenpainot tulivat siinä selvemmin esiin, joskin erikseen kirjoitetussa ohjelmakommentaarissa korostuivat nuoren polven sosiaali- ja talouspoliittiset linjaukset. Ohjelmaa hallitsi näkemys talouden ensisijaisuudesta suhteessa sosiaalireformeihin. Sen sijaan ohjelmakommentaarissa todettiin varsin yksiselitteisesti, että ihmisillä oli tietyissä tilanteissa oikeus vaatia apua yhteiskunnalta.²³

Vaikka ohjelmasta tulikin kompromissi, vastaanotettiin se puolueen nuoren polven keskuudessa tyydytyksellä. Hjalmarson totesi, että uuden ohjelman tärkein anti oli se, että se oli ”positiivinen”. Se kertoi enemmän siitä, mitä oikeisto halusi eikä niinkään, mitä se vastusti.²⁴ Nuoremman polven perushuolena oli oikeiston huono imago äänestäjien keskuudessa. Oikeisto oli ennen sotaa omaksunut sosiaalipoliittisen jarruttajan roolin. Nyt tästä ”nejsägare” -imagosta oli päästävä eroon. Oikeistolaisen sosiaalipoliittikan ei tarvinnut olla pilkulleen samantyyppistä kuin sosiaalidemokraattien, mutta sosiaalipoliitikassa tuli olla aloitteellinen.

Oikeistojohtaja helikopterissa. Jarl Hjalmarson vaalikiertueella 1956. Yhtyneitten kuva-arkisto.

Oikeisto kiteytti ohjelmansa kahteen saanaan: vapaus ja edistys. Ruotsalaisen yhteiskunnan suurin uhka ja vastustaja oli sosialismi. Se uhkasi yksilön vapautta, ja yksilön vapaus oli taas edellytys suuremmalle hyvinvoinnille ja turvallisuudelle. Ohjelma oli ”konservatiivista edistyspolitiikkaa vapauden tunnuksin”.²⁵ Edistys siis liitettiin oikeiston ohjelmassa hyvinvoinnin ja turvallisuuden lisääntymiseen ja oli siten varsin

16. Hästad, s. 12–13, 19; Vrt. myös RA, Igor Holmstedts samling rörande högerpartiet, vol. 2, ”Mål och medel inom socialpolitiken”, s. 19–21.

17. RA, Moderata, partiledarna, Domö n:o 5, tal vid Brunkebergklubben 15.11.1945. Vrt. *Högern vill...* Högers handlingsprogram. Antaget av Högers Representantskap den 28 maj 1946, s. 2.

18. Riksdagens protokoll, B 4, 27:23–26, S. A. A. Haggård, 27:30–32, M. Skoglund.

19. Frihet och framsteg. Kommentar til Högers handlingsprogram (Stockholm 1946), s. 119.

20. Hylén, s. 116.

21. RA, Moderata, högers rikstämman protokoll, 1–2.1946, bilag.

22. RA, Moderata, Högers överstyrelsens protokoll, 31.1.1946; RA, Moderata, Högers extra rikstämman protokoll, 1–2.2.1946.

23. Vrt. *Högern vill...*, s. 2–3, 22–23; Frihet och framsteg, s. 110–123.

24. RA, Moderata, Högers rikstämman protokoll, 17.–18.6.1946.

25. *Högern vill...*, s. 1.

materialistinen käsite, käytännössä sama asia kuin elintason nousu. Kun oikeisto puhui edistyksestä, se viittasi nimenomaan taloudellisiin arvoihin, ei niinkään muihin arvoihin kuten esimerkiksi tasa-arvoon tai oikeudenmukaisuuteen.

Oikeiston edistysuskon materialistisuus ei ollut kuitenkaan mitenkään erikoinen piire 1940-luvun jälleenrakentavassa Euroopassa. Länsimaissa vaikutti voimakkaana ns. kasvuteoreettinen koulukunta, jonka ehkä vaikutusvaltaisain teoreetikko oli *J. M. Keynes*. Koulukunnan teorioilla oli ratkaiseva vaikutus siihen, että "edistys" ja "taloudellinen kehitys" samaistettiin synonyymeiksi.²⁶

Oikeisto korosti nyt yhteiskuntarauhaa ja yhteistyötä. Sosiaalipoliittikka oli ilmaus "yhteiskuntasolidariteetista" ja se oli välttämätön edellytys vapaan elinkeinoelämän toiminnalle. Oikeisto edisti siten myös työläisten tavoitteita parantaa elintasoaan. Työläiset eivät vain ymmärtäneet, että sosiaalinen tasoittaminen oli tehnyt Ruotsin kansalaisista porvareita, joiden etuja parhaiten ajoi porvarillinen poliittikka. Vapaus ja vastuu sekä mahdollisuus itse osallistua talouselämään ja hyötyä omasta panoksestaan sekä samalla oikeus saada apua yhteiskunnalta paransivat parhaiten myös työläisten elintaso.²⁷

Oikeisto oli joutunut kokemaan vaalitappioiden sarjan aina 1930-luvulta lähtien. Erityisesti tiukka pitäytyminen rajoittamattoman vapaaseen markkinatalouteen laman oloissa tulkittiin virheeksi, joka johti kannatuksen laskuun. Mitä pitempään se jatkoi jääräpäisesti samoilla linjoilla, sen pitempään vaalitappioiden sarjan pelättiin jatkuvan. Keskiluokan kannatusta oikeisto saattoi realistisesti tavoitella. Keskiluokan äänistä kilpaili kuitenkin muun muassa kansanpuolue, jonka puheenjohtajana oli ruotsalaisen "keynesläisyyden" porvarillinen esitaistelija Bertil Ohlin. Ruotsalaiset oppivat 1930-luvun lamasta sen, että täysin rajoittamaton talous ei kyennyt turvaamaan yhteiskunnan taloudellista kehitystä, työllisyyttä ja turvallisuutta. Oikeiston oli vaikeaa esiintyä "edistyksellisenä" Ohlinin rinnalla, joka oli ollut jo 1930-luvulla "oikeassa". Mutta oikeisto ei voinut myöskään esiintyä enää "sosiaalisen insinöörintaidon" tai "key-

nesläisyyden" vastustajana aikana, jolloin nämä opit olivat jo yleisesti hyväksytyjä lamakauden kukistajia.

Oikeiston linjan uudistajien keskeinen tavoite oli karistaa puolueen hartioilta sosiaalisten uudistusten vastustajan viitta. Oli tärkeää todistaa, että myös puoluekentän oikealla laidalla tunnettiin huolta ihmisten sosiaalisista tarpeista ja turvallisuuden tunteesta. Oikeisto oli toki sosiaalipoliittikassa näyttänyt jarrumieheltä, mutta tämä johtui pitkälti siitä, että aloite oli ollut vasemmistolla.²⁸

Oikeisto käytti varsin usein 1940-luvulla käsitettä "edistys". Se pyrki yhdistämään toisen maailmansodan jälkeisessä ajassa kaksi tavoitetta, jotka helposti käsitettiin 1940-luvulla toistensa vastakohdiksi. Vapauden korostaminen sopi hyvin sosialismin vastaiseen profiloitumiseen ja "edistys" oli välttämätön vapauden pehmentäjä Ruotsissa, missä taloudellista vapautta rajoitettiin sosiaalisten päämäärien edistämiseksi. Kaiken lisäksi edistyksen mieltäminen taloudelliseksi kasvuksi tuki oikeiston tiettyjä talous- ja veropoliittisia vaatimuksia. Oikeiston ohjelmissa taloudellisella kasvulla oli ensimmäinen sija verrattuna esimerkiksi sosiaaliseen turvallisuuteen tai tasa-arvoon. Ero aiempaan oli se, että nyt painotettiin sosiaaliturvan merkitystä talouskasvua edistävänä tekijänä.

Kokoomus "edistyksen pyörässä"

Suomessa kansallinen kokoomus oli 1960-luvun puolivälin jälkeen ajautunut samantyyppiseen ikuisen oppositio puolueen rooliin kuin Ruotsin oikeisto jo parikymmentä vuotta aiemmin. Vielä 1960-luvun lopulla kansanrintamakauden alussa kokoomuksessa ei vielä otettu ikuista oppositioasemaa vakavasti. Vuoden 1968 presidentinvaalit menivät hyvin ja puolue odotti vuoden 1970 vaaleista voittoa. Monet kuitenkin kysyivät, mitä kokoomus tekisi vaalivoitollaan, sillä hallitukseen se ei kuitenkaan pääsisi. Puolue oli ajanut itsensä ulkopoliittiseen paitsioon tukemalla Matti Virkkusta presidentiksi.²⁹

Pelot oppositioaseman pysyvyydestä osoittautuivat tosiksi vuoden 1970 suuren eduskuntavaalivoiton jälkeen. Kokoomuk-

sen puheenjohtajan Juha Rihtniemen epäonnistuttua hallitustunnusteluissa presidentti Urho Kekkonen nimitti Teuvo Auran virkamiesshallituksen, ja vajaan puolen vuoden kuluttua maassa oli jälleen kansanrintamahallitus. Kokoomuksessa jakautuivat arviot siitä, miten hallituksen ovet avautuisivat. Puolueen oikealta laidalla katsottiin, että syypäänä oli yksistään Kekkonen. Nuorempien ”remonttimiesten” mielestä kokoomuksen oli syytä muuttaa asennettaan etenkin ulkopolitiikassa.

Kokoomus oli pyrkinyt muuttamaan omaa kuvaansa jo pidemmän aikaa. Nuoren ja dynaamisen Juha Rihtniemen valinta puheenjohtajaksi vuonna 1966 oli eräs merkki tästä pyrkimyksestä. Uutta linjaa kuvasti mm. edistyskellisyyden ja sosiaalisuuden korostaminen.³⁰ Puolueen ohjelmassa vuodelta 1966 todettiin muun muassa:

”Kielteisellä ja vastustavalla asenteella ei päästä eteenpäin. Tarvitaan vapaamielisiä ja edistyskellisiä politiikkaa. Tarpeellisten uudistusten suorittaminen on välttämätöntä myös sosiaalisen oikeudenmukaisuuden saavuttamiseksi.”³¹

Kokoomuksen paineet olivat siis paljolti samanlaisia kuin Ruotsin oikeistolla 1940-luvulla. Jo käytetyt termit ”kielteinen asenne” ja ”edistyskellinen politiikka” kertovat samatapisesta yhteiskunnallisesta ilmapiiristä, ja ne kertovat myös oikeiston samanlaisesta tavasta reagoida näihin vasemmiston taholta syntyneisiin paineisiin. Omaa ”edistyskellisyyttä” pyrittiin todistelemaan, ja sosiaali- ja muihin reformeihin pyrittiin sopeutumaan.

Toki kaikki eivät kokoomuksessakaan olleet vakuuttuneita ”edistyskellisen” politiikan välttämättömyydestä tai toivottavuudesta. Tähän ryhmään kuului erityisesti Uuden Suomen päätoimittaja Pentti Poukka. Hänen mukaansa edistyskellisen palvonnasta sai syyttää Ruotsin sosiaalidemokraatteja. Nämä olivat luopuneet sosialismista mutta samalla säilyttääkseen kasvonsa jatkoivat punalippujen heiluttamista. Tilanne oli tragikoominen, sillä Ruotsissa oltiin matkalla sosialismiin saavuttamatta sitä kos-

kaan. Itse asiassa sosiaalidemokraatit toivoivat, ettei heitä päästettäisi sosialismiin asti; politiikan ainoaksi sisällöksi jäi edistys ja uudistus. Poukka valitteli sitä, että suomalaisetkin pyrkivät seuraamaan perässä tässä edistyskellisen kilpajuoksussa, joka tarkoitti useimmiten edistystä pelkän edistyskellisen vuoksi. Suomalaisilta puuttui Poukan mukaan kyky erottaa, mikä oli poliittista teatteria ja mikä aitoa asiaa; he ryntäsivät orjallisesti mukaan tragikoomiseen edistyskellispailuun.³²

Samantapaista kritiikkiä oli esittänyt jo hieman aiemmin 1960-luvun puolivälissä nimimerkki Konservatiivi Uuden Suomen palstoilla. Hän oli huolissaan erityisesti siitä, että länsimaiset konservatiivipuolueet olivat heikentäneet ideologiaansa ”sillä, että ne lähtivät purjehtimaan sosiaalisuuden hohtaviksi värjättyjen lippujen alle”. Pahin esimerkki tämänlaisesta ”sosiaalisesta konservatismista” oli Ruotsin veljespuolue. Konservatiivin mukaan konservatiivisen puolueen keskeisin tehtävä oli kuitenkin puolustaa vapaata markkinataloutta. Konservatiivien tuli muistuttaa siitä, että hyvinvointi syntyi yksityisen elinkeinoelämän panoksin, ei valtion budjettia paisuttamalla.³³

Nimimerkki Nuori konservatiivi vastasi Konservatiiville todeten, että täysin vapaan markkinatalouden aika oli jo ohi. Yhteiskunta oli muuttumassa, ja eräänä sen tunnuspiirteenä oli se, että tuotannon piiriin

26. *Tapio Tamminen*, Edistyskellisen myytti. Kertomus modernin yhteiskunnan kulttuurisesta paradigmasta. (Tampere 1994), s. 127.

27. Högern vill..., s. 2–3; Frihet och framsteg, s. 8.

28. RA, Moderata, partiledarna, Domö n:o 5, tal vid Ungsvenskarnas riksstämman 9.6.1945, föredrag i Söderköping, 26.8.1945.

29. *Urho Kekkonen*, Kirjeitä myllystäni 2 1968–1975. Toim. Maarit Tyrkkö ja Keijo Korhonen (Helsinki 1976), s. 69; *Jarmo Virmavirta*, Poliittikan äänetön yhtiömies (Keuruu 1977), s. 116–120; *Pentti Sillantaus*, Yöpakkasista jättäenlähdeön. Kokoomuksen kujanjuoksu 1958–87 (Jyväskylä 1988), s. 18.

30. *Suvanto*, s. 312.

31. *Kohti huomispäivän yhteiskuntaa*. Kansallisen kokoomuksen poliittinen toimintaohjelma 1966 (Kerava 1966), s. 6.

32. *Pentti Poukka*, Porvarin päiväkirja (Helsinki 1969), s. 71–73, 80–82.

33. Uusi Suomi (US), 7.10.1965, ”Konservatismi ja nykyhetki”.

Kokoomuksen puheenjohtaja Juba Rihtniemi selostaa ruotsalaisen kansanpuolueen Victor Procopélle vuoden 1968 budjettikirjan "silmänkääntötemppejuja", jotka hänen mielestään lisäsivät valtion veroja. Oikealla puoluesihteerä Harri Holkeri. Yhtyneitten kuva-arkisto.

kuuluvät nyt myös palvelut tavaratuotannon lisäksi. Yksityinen sektori ei voinut tuottaa kaikkia palveluja, joten konservatiivisten puolueiden oli hyväksyttävä se, että julkinenkin sektori osallistui tuotantoelämään.³⁴ Keskeinen ero Konservatiivin ja Nuoren konservatiivin mielipiteissä oli siis suhtautuminen markkinatalouteen. Nuori konservatiivi katsoi, että uusi yhteiskunnallinen tilanne vaati ennemminkin sekatalouden toteuttamista.

Konservatiivi ja Nuori konservatiivi suhtautuivat eri tavalla "kehityksen pyörään". Konservatiivin mielestä se ei pyörinyt automaattisesti, eivätkä konservatiivit saaneet edistää vasemmiston ja keskustan tavoitteita omaksumalla niiltä käsitteitä tai kuvakieltä. Nuoren konservatiivin mielessä taas siinäsi kuva kokoomuksesta 40 kansanedustajan yleispuolueena. Tätä tavoitetta ei saanut tuhota vanhahtavalla aatteella. Ihmisiä eivät kiinnostaneet niinkään ideologiset

kysymykset vaan käytännön saavutukset. Ihmiset kannattivat niitä puolueita, jotka pystyivät takaamaan parhaiten hyvinvoinnin kaikille. Länsimaissa menestyksekkäitä olivat olleet "sosiaalisen markkinatalouden" tunnuksen alla kampanjoineet konservatiivipuolueet, muun muassa Länsi-Saksan kristillisdemokraatit ja Norjan Höyre.³⁵

Poukan ja muiden konservatiivien varoituista huolimatta kokoomus halusi olla mukana "kehityksen vankkureissa". Erityisesti ollessaan hallitusvastuussa pääosan vaalikautta 1962–66 puolue joutui sopeutumaan sosiaalilainsäädännön kasvuun ja samalla verotuksen kiristymiseen. Rihtniemeä edeltänyt puheenjohtaja Jussi Saukkonen totesi väistyessään puheenjohtajan paikalta vuonna 1965: "Nykyisen nopean taloudellisen, sosiaalisen ja sivistyksellisen kehityksen aikakautena ei saavuteta tuloksia negatiivisin kielteisillä päätöksillä. Nyt on oltava ohjaamassa kehityksen kulkua."³⁶

Kokoomuksen edistyksellisiä elähdytti ajatus kokoomuksesta hallituspuolueena, täysivaltaisena yhteiskunnan jäsenenä. Kokoomus olikin menossa Rihtniemen ja Saukkosen viitoittamaan kehitysmuotoon ja rakentavaan suuntaan. Vain Virkkusen vaalikampanja teki pienen ”taka-askelen oikealle”.³⁷ Muuten kokoomus oli vähä vähältä sopeutumassa siihen hyvinvointivaltion rakentamiseen, joka oli meneillään suomalaisessa yhteiskunnassa.

Sosiaaliseen valintatalouteen

Kokoomus uusi periaateohjelmansa keväällä 1970, vaikka puolue olikin käynyt juuri menestykselliset eduskuntavaalit. Ohjelma perustui puolueen vanhalle ideologialle, jopa niin vanhalle, että siinä puhuttiin vain vapaasta markkinataloudesta eikä sosiaalisesta markkinataloudesta, kuten vielä edellisessä 1957 hyväksytyssä periaateohjelmassa. Osaltaan siinä oli vielä kaikuja Matti Virkkusen oikeistolaisesta presidentinvaalikampanjasta. Toisaalta tämä kertoo siitä, että puolueen nuoret eivät päässeet vaikuttamaan periaateohjelmaan kovinkaan merkittävästi. Nuorten aatteellinen pohdiskelu ei vielä ollut kiteytynyt selväksi omaksi vaihtoehdokseen. Uusi asennoituminen näkyi lähinnä vain kielteisenä suhtautumisena vanhoihin arvoihin, ei niinkään uusien omien arvojen esiintuomisenä.³⁸

Uusi periaateohjelma ei loppujen lopuksi tyydyttänyt oikeastaan ketään. Nuorille se oli vanhanaikainen, ja vanhoille se merkitsi vanhojen ja hyväksi koettujen arvojen hylkäämistä. Nuorten peruskritiikki kohdistui siihen, että ohjelman rakenne oli sellainen, että siinä kollektiiviset arvot oli nostettu puolueen keskeisimmiksi arvoiksi. Kokoomukselle tärkeintä oli Suomen itsenäisyyden turvaaminen, kansanvaltaisen valtio- ja oikeusjärjestelmän säilyttäminen ja isänmaanrakkauden edistäminen. Nuorten mielestä periaateohjelman piti lähteä yksilökeskeisyydestä ja edellä mainitut tavoitteet olivat merkittäviä vain, jos ne palvelivat yksilökeskeisyyden päämäärää. Uudessa ohjelmassa tosin todettiin, että ”yhteiskunnan tärkein osa ovat ihmisyksilöt”, mutta nuorille se ei riittänyt.³⁹

Tyytymättömyys puolueen ohjelmapolitiikkaan erityisesti nuorten piirissä säilyi, mutta heidän kannaltaan positiivinen muutos tapahtui kesällä 1971, kun Juha Vikatmaa valittiin puolueen ohjelmatoimikunnan puheenjohtajaksi.⁴⁰ Hän oli noussut vuotta aiemmin eduskuntaan remonttimieheksi itseään kutsuneiden nuorten miesten ryhmästä. Hän oli noussut runsaassa vuodessa varsin keskeiseen asemaan puolueensa vasemmallalla laidalla eräänlaisena nuoremman polven äänitorvena.⁴¹ Vikatmaa toi mukanaan puolueen ohjelmatyöhön nuoremman polven aatteellisen keskustelun, jossa *Karl Popperin* kriittisellä rationalismilla ja eettisellä individualismilla oli keskeinen asema.

Puoluevaltuuston kokouksessa keväällä 1972 Vikatmaan johtama ohjelmakomitea toi puolueen talouspoliittiseen sanastoon uuden käsitteen, sosiaalisen valintatalouden. Uuden tavoiteohjelman kirjoitus sai voimakkaasti vaikutteita nuorten liiton ja Tuhatkunnan käymästä aatteellisesta keskustelusta. Vikatmaa korosti, että nuorten liiton uuteen vastikään hyväksytyyn ohjelmaan tulitaisiin ohjelmatoimikunnassa tutustumaan huolellisesti.

34. US, 10.10.1965, ”Konservatismi ja nykyhetki”.

35. US, 13.10.1965, 17.10.1965, 20.10.1965 ja 25.10.1965, ”Konservatismi ja nykyhetki”.

36. Porvarillisen Työn Arkisto (PTA), kokoomuksen puoluekokouksen ptk, 24.–25.4.1965, liite 1.

37. Virkkusen vaalikampanjan vaikutuksista kokoomuksen politiikkaan ja erityisesti hyvinvointipolitiikkaan ks. *Jyrki Smolander*, Taka-askel oikealle. Rihtniemeläisestä dynamismista Matti Virkkusen konservatiiviseen vaalikampanjaan kokoomuksen hyvinvointipolitiikassa. Ajankohta. Poliittisen historian vuosikirja 1997 (Turku 1997), s. 193–212.

38. *Jubani Airas*, Puolueohjelman uudistamisprosessi. Kansallisen Kokoomuksen periaateohjelman laatiminen vuosina 1969–70. Yleisen valtio-opin pro gradu -tutkielma (Turun yliopisto 1976), s. 57.

39. *Vesa Vares*, Kaksi askelta edellä. Kokoomuksen Nuorten Liiton historia 1928–96 (Juva 1999), s. 87–90; *Kokoomuksen politiikan tavoitteet*. Kansallisen Kokoomuksen periaateohjelma ja lähiajan tavoiteohjelma (Tampere 1974), s. 6.

40. PTA, kokoomuksen puoluehallituksen ptk., 1.6.1971.

41. *Jyrki Smolander*, Aatteen sormi ajan valtimolla – Kokoomuksen ”remonttimiesten” toiminta ja ajatukset vuosina 1969–1975, ja heidän vaikutuksensa puolueen linjaan. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma (Turun yliopisto 1994), s. 35–39.

Juha Vikatmaa kokoomuksen vasemmalta laidalta. Yhtyneitten kuva-arkisto. Kuva: Mirjam Salomaa.

Sosiaalisen valintatalouden käsite versoi kokoomusnuorten aatteellisista kehittäisistä. Keskeinen lähtökohta tässäkin termissä oli yksilökeskeisyyden ajatus.⁴² Vikatmaan mukaan kokoomuksessa oli kyllä puheiden tasolla korostettu yksilökeskeisyyttä, mutta käytännössä etenkin talouspolitiikka oli pyritty pitämään ”ns. asiantuntijoiden” huolena. Jotta ihmiset voisivat ottaa vakavasti kokoomuksen puheet yksilökeskeisyydestä, oli sen sävytettävä kokoomuksen politiikkaa myös taloudellisissa kysymyksissä.

Vikatmaan mukaan talouspoliittinen periaatekeskustelu oli rajoittunut liiaksi kysymykseen, oliko kapitalismi tehokkaampi järjestelmä kuin sosialismi. Kokoomuksen oli vietävä tämä keskustelu uudelle tasolle voidakseen vaikuttaa yhteiskuntaan ”edistyksekkäänä ja uudistuksia ajavana voimana”. Talousjärjestelmät eivät olleet annettuja vaihtoehtoja, jotka oli otettava tai jätettävä sellaisinaan. Ne olivat ratkaisevalta osalta ihmisten keksimiä rakennelmia ja siten myös ihmisten itsensä kritikoitavissa. Kokoomus oli velvollinen arvostelemaan kapitalismia aina, kun se ei johtanut yksilöl-

lisyksen kannalta hyvään tulokseen. Pelkkä kapitalismin paikkausyritys ei kuitenkaan riittänyt, vaan oli kehitettävä uusi itsenäinen talousjärjestelmävaihtoehto.⁴³

Kokoomuksen ohjelmatoimikunta oli luopumassa liberalismiin vapaan markkinatalouden ”näkyttömän käden” opista. Ihmisten tuli saada ohjata ja valvoa itse asettamiensa päämäärien pohjalta taloudellista toimintaa eikä alistua ”sokean ja näkyttömän käden ohjattaviksi”. Vikatmaa toteasi, että ”ns. taloudelliset lainalaisuudet” eivät olleet juuri koskaan yleispäteviä luonnonlakeja vaan yhteiskunnallisista edellytyksistä riippuvaisia ja siten ihmisten kontrolloitavissa ja muutettavissa.

Vikatmaa korosti, että talouspolitiikassa oli otettava huomioon taloudellisen toiminnan eettiset ja yhteiskunnalliset seuraukset. Ratkaisevaa oli, olivatko eri toimenpiteet suotavia yksityisen ihmisen ja hänen yksilöllisyytensä kannalta. Esimerkiksi kansantulon kasvu ei automaattisesti merkinnyt myönteistä kehitystä, jos esimerkiksi äärimilleen kohotettu kasvu tapahtui ”sietämättömän ihmisen hiostamisen kustannuksella” tai jos se johti valtaviin saasteongelmiin.

”Automaattisesti omalla painollaan toimivaksi katsottu vapaa markkinatalous johtaa useimmiten erittäin suureen ihmisten väliseen eriarvoisuuteen. Kokoomuksen mielestäni tehtävä nykyistä paljon selvemmin tunnetuksi, että yksilökeskeisyys merkitsee jokaisen yksityisen ihmisen oikeutta ja mahdollisuutta yksilöllisyyteen. Tämän vuoksi on eettisestikin väärin puolustaa eriarvoisuutta tukevia järjestelmiä. Kokoomuksen on poliittisin keinoin luotava edellytykset siihen, että jokaisella todella käytännössä on mahdollisuudet yksilöllisiin valintoihin niin taloudellisilla kuin muillakin aloilla.”⁴⁴

Vikatmaa ei suhtautunut vapautteen kuitenkaan yksioikoisesti. Hän katsoi, että yksilökeskeisyyden ajatus merkitsi sitä, että yhteiskunta haluttiin saattaa ihmisyyksilöiden haltuun eikä ”olouttaa” ihmisiä yhteiskunnan kuuliaisiksi osiksi, kuten vasemmisto halusi. Yksilöllisyyden ajatus vaati tasa-ar-

von toteuttamista, mikä ei kuitenkaan saanut merkitä erilaisuuden kieltämistä. Tasa-arvoisuuden edistäminen ja erilaisuuden tunnustaminen muodostivat selkeän ideologisen lähtökohdan. Tämä lähtökohta ei halunnut kieltää yhteiskunnan olemassaoloa ja merkitystä, mutta samalla se piti tinkimättä kiinni siitä, että yhteiskunta ei saanut alistaa erilaisia yksilöitä. Yhteiskuntakoneiston puitteissa tuli ihmisiä tukemalla toteuttaa mahdollisimman pitkälle menevä tasa-arvoisuus.⁴⁵

”Valintojen yhteiskunnallisten ja poliittisten edellytysten korostaminen vaatii luopumista liberaalisesta näkemyksestä, jonka mukaan jokainen valtion puuttuminen taloudelliseen toimintaan on periaatteessa pahasta ja sellaisenaan myönnytys sosialismille. Talouspolitiikassa ei kysymystä pitäisi asettaa vapauden ja valvonnan väliin, vaan kysymys on siitä, millaisia tavoitteita edistävää ja millä tavoin toteutettua valvontaa voidaan pitää hyväksyttävänä. Suhtautuessaan myönteisesti sosiaalipolitiikkaan, kehitysaluepolitiikkaan, ympäristönsuojeluun, kuluttajain suojeluun jne. kokoomus on itse asiassa monissa käytännön kohdissa myöntänyt liberalistisen ajattelutavan vararikon ja katsonut, että nimenomaan julkisen vallan toimenpiteiden avulla voidaan luoda edellytyksiä yksilöllisyyden laajentamiselle.”⁴⁶

Mielenkiintoista on se, että sosiaalista valintataloutta ei puoluevaltuustossa arvosteltu kuin vain oikeastaan yhdessä puheenvuorossa. Osaltaan tämä johtui siitä, että Vikatmaan alustuksen yhteydessä käytiin keskustelua yleisestä poliittisesta tilanteesta ja kaikkien mielenkiinto oli jo tuossa vaiheessa keskittynyt presidentinvaalikysymykseen. Olihan tuolloin toukokuussa 1972 tehty esitys presidentti Kekkonen valitsemisesta poikkeuslailla, ja suurin osa puoluevaltuuston edustajista oli vielä tuossa vaiheessa poikkeuslakia vastaan.

Kuvaavaa on se, että Uusi Suomi, joka oli Pentti Poukan päätoimittaja-aikana yleensä hyvin innostunut puolustamaan vapaata markkinataloutta, ei nähnyt uudessa

Pentti Poukka kokoomuksen oikealta laidalta. Yhtyneitten kuva-arkisto. Kuva: Pekka Kuparinen.

termissä mitään pahaa. Kuitenkin lehti samaan aikaan hyökkäsi voimakkaasti KNL:n uutta ohjelmaa vastaan. Se kutsui sitä etydiksi vasemmalla kädellä ja piti ohjelmassa esiintynyttä porvarismi-termiä ”kielellisenä kummituksena”. Lehden mukaan KNL:n ohjelma oli lähinnä vasemmistoradikaalinen ohjelma, jossa oli ennakkoluuloja ”tavanomaiseen porvarillisuuteen”.⁴⁷

Puolueen tavoiteohjelmasta lehti esitti kritiikkiä mutta huomattavasti peitellymmin:

”Sinänsä luvallisessa ajanmukaisessa nuorekkuuden tavoittelussa kokoomuksen tavoiteohjelmaan on sisällytetty ehkä hiukan mauttomiakin piirteitä. Asiallisena ja oikeistolaisena puolueena, jonka kannattajakunta on itsenäisesti ajattelemaan kykenevää ja arvostelukykystä väkeä, kokoomus

42. Kokoomusnuorten aatteellisista kehittälyistä ks. tarkemmin Vares, s. 95–106.

43. PTA, kokoomuksen puoluevaltuuston ptk., 23.5.1972, Vikatmaan alustus.

44. PTA, kokoomuksen puoluevaltuuston ptk., 23.5.1972, Vikatmaan alustus.

45. *Juba Vikatmaa*, Porvarillisen ideologian suunta. (Helsinki 1974a), s. 5; *Juba Vikatmaa*, Porvarin puheenvuoro. (Keuruu 1974b), s. 97–100. Vrt. *Jarmo Virravirta*, Paasikiven perilliset. (Vaasa 1973), s. 40, 155–156.

46. PTA, kokoomuksen puoluevaltuuston ptk., 23.5.1972, Vikatmaan alustus.

47. US, 18.8.1972, pk. ”Etydi vasemmalla kädellä”.

ei mielestämme saisi tempautua siihen yhteiskunnan ihanneidyllin lupailuun, johon valitettavasti useimmat puolueet ovat menestyksestä kilpaillessaan eksyneet. Kokoomuksen tehtävänä on edustaa tervettä ja realistista ajattelua yhteiskunnassa ja seistä jalat tukevasti maassa.⁴⁸

Todennäköisesti uusi termi ei aluksi herättänyt keskustelua, koska läheskään kaikki eivät olleet ylipäättään kiinnostuneet ohjelmista. Uudet linjaukset tulivat siten yllättäen ja niihin ei ehkä siksi oltu osattu valmistautua. Toisaalta termin hyväksyminen viittaisi siihen, että kaikki eivät ottaneet käsitettä aivan tosissaan. Voidaan perustellusti kysyä, oliko sosiaalisen valintatalouden termi loppujen lopuksi niinkään vallankumouksellinen, vai oliko se kenties vain uusi peitesana vapaalle markkinataloudelle.

Yksi "sosiaalisen valintatalouden" puolista oli se, että se pystyi vastaamaan "vapaa- markkinataloutta" paremmin uusiin sosiaalipoliittisiin haasteisiin. 1970-luvulta alkoi nimittäin uusi aikakausi suomalaisen hyvinvointivaltion historiassa. Oli tullut sosiaalipalvelujen rakentamisen vuoro. Käytännössä 1970-luvulla ei vielä saatu aikaan keskeisiä sosiaalipalveluja lasten päivähoitolakia ja kansanterveyslakia lukuun ottamatta, mutta sosiaalipalvelujen asema oli jatkuvan keskustelun alaisena mm. sosiaalihuollon periaatekomiteassa. Sen mietintöjen jälkeen aloitettiin Suomessa sosiaalihuollon kokonaisuudistus, joka toteutettiin 1980-luvulla. Palvelusektorin kehittäminen itse asiassa vasta teki Suomesta "pohjoismaisen hyvinvointivaltion". Pohjoismaitahan on luonnehdittu palveluvaltaisiksi yhteiskunniksi, kun taas keskieurooppalaisessa mallissa pääpaino on ollut tulonsiirroissa.⁴⁹ Sosiaalisen valintatalouden käsite palveli hyvin palveluyhteiskuntaan siirtymistä. Eräänä tarkoituksena oli korostaa valinnaisuutta palvelujen tarjoamisessa.

Uuden periaateohjelman keskeinen sisältö ja uutuus oli hyvinvointivaltion ja sosiaalisen turvallisuuden korostaminen. Tästä kertoi jo se, että uuden tavoiteohjelman alkuun oli sijoitettu sosiaalisen turvallisuuden osuus. Tosin samassa luvussa käsiteltiin

myös muita turvallisuuteen liittyviä kysymyksiä, kuten esimerkiksi yksilön henkistä turvallisuutta ja oikeusturvaa. Kannattaa kuitenkin huomata, että jo edellisen vuoden puoluekokouksen ohjelmaehdotuksessa olivat sosiaaliturvakysymykset samalla tavalla ohjelman alussa ja vielä saman sisältöisenä.⁵⁰ Tämä kertoo siitä, että hyvinvointivaltiota oli puolueessa laajempaakin tukea jo ennen kuin nuoret ja remonttimiehet olivat alkaneet dominoida ohjelmankirjoitusta.

Uuden tavoiteohjelman voidaan katsoa täysin hyväksyneen pohjoismaiselle hyvinvointivaltiolle tyypilliset periaatteet. Nyt sosiaaliturvakysymyksiä katsottiin yksilön oikeuksista käsin. Kokoomuksen uuden ohjelman mukaan yksilöillä oli oikeus mm. työhön ja ansioon sekä asumiseen. Jokaisella kansalaisella oli oltava mahdollisuus työntekoon ja siitä oli saatava "oikeudenmukainen ansio". Lisäksi jokaisella kansalaisella oli oltava "kunnollinen asunto".⁵¹

Kokoomuksen uusi yksilökeskeinen ajatustapa helpotti huomattavasti pohjoismaisen hyvinvointivaltion arvojen ja periaatteiden omaksumista. Aiemmin esimerkiksi sosiaaliturvaa oli perusteltu lähinnä häveliäisyssyillä ja modernin yhteiskunnan argumenteilla. Oli jo häveliäisyssyistä tuettava vähävaraisia ja -osaisia, tai sanottiin, että moderniin yhteiskuntaan kuului olennaisena osana tietyn tasoinen sosiaaliturva. Nyt siirryttiinkin korostamaan yksilön oikeuksia ja yhteiskunnan velvollisuuksia toteuttaa niitä. Enää hyvinvointivaltiota ei nähty pelkästään talousjärjestelmän aiheuttamien haittojen korjaajana, vaan se oli osa aktiivista yksilöllisyyttä edistävää politiikkaa.⁵² Siinä ilmaistiin siis syvä 70-lukulainen usko politiikan kykyyn ratkaista ihmisen ongelmat.

Edistysuskon tunnustus eli irti konservatismista!

Keskustelua kokoomuksen uudesta talous- ja sosiaalipoliittisesta suuntauksesta käytiin jälkikäteen, kun tavoiteohjelma oli jo aikojen sitten hyväksytty. Taustalla oli puolueessa puhjennut linjakiista, joka koski muun muassa presidentti Kekkosen poikkeuslakia. Taustalla vaikutti kuitenkin myös laajempi

erimielisyyden puolueen talous- ja sosiaalipoliittisesta linjasta sekä mm. hallituspolitiikasta.

Kokoomuksen linjasta taistelivat Juha Vikatmaan johtamat ”remonttimiehet” sekä puolueen ”vanhoillinen” siipi, johon kuuluivat mm. Tuure Junnila ja Raimo Ilaskivi. Puoluejohtaja Harri Holkeri sekä laaja ja hiljainen puolueen valtavirta häilyivät näiden kahden ääriryhmän välillä. Aluksi kokoomusjohto tuntui olleen ”remonttimiesten” kannalla, mutta sen jälkeen kun Vikatmaan linjanvedot alkoivat uhata puolueen yhtenäisyyttä, katsoi Holkeri, että puolueen oikeistoa ei saanut ajaa puolueesta ulos.⁵³

Puolueen oikeisto katsoi, että kokoomuksen linjanmuutoksen taustalla olivat puhtaasti hallituspyrkimykset. Junnila syytti puoluettaan aatteellisesta stripteasesta hallituskelpoisuuden saavuttamiseksi. Hänen mukaansa kokoomus oli pettänyt aatteenensa ensinnäkin luopumalla tinkimättömästä kommunismin vastaisuudestaan, kun se ilmoitti hyväksyvänsä kommunistit hallituskumppaneikseen. Toinen kokoomuksen virhe oli taipuminen presidentti Kekkonen poikkeuslain kohdalla. Kolmanneksi kokoomus oli luopunut vapaan markkinatalouden tinkimättömästä puolustamisesta hyväksymällä ns. EEC:n kynnykslakien yhteydessä ”kokonaisen kimpun pysyväisluonteisia ja muutenkin varsin pitkälle meneviä taloudellisia säännöstelylakeja”.⁵⁴

Tässä tuli selvästi esiin Junnilan ja oikeiston sekä puolueen nuoremman polven välinen ristiriita talouspolitiikassa. Kokoomusnuoret nimittäin eivät olleet lainkaan varmoja siitä, että kokoomuksen tehtävä oli puolustaa vapaata markkinataloutta. Nykypäivässä Jorma Saloniemi vastasi Junnilalle, että kokoomus ei ollut eikä sen pitänytkään olla vapaan markkinatalouden puolustaja. Hän totesi, että vapaan markkinatalouden ominaisuudet ja tulokset eivät olleet niin positiivisia kuin Junnila antoi ymmärtää. Talousjärjestelmän ongelmia oli tarkasteltava yksilöstä käsin eikä puolustamalla härkäpäisesti vapaata kilpailua sosialismia vastaan. Vapaan markkinatalouden puolustaminen oli antanut kokoomuksesta turhan epäsosiaalisen kuvan. ”Jos kokoomus olisi

kehityshistoriansa aikana kiinnittänyt enemmän huomiota talousjärjestelmämme aiheuttamiin sosiaalisiin ongelmiin, ei Junnilan kuvailemaa sosialismin peikkoja tai luurankoja olisi olemassa”, Saloniemi kirjoitti.⁵⁵

Nuorten mielestä mitään aatteellista stripteasea ei ollut tapahtunut, koska kokoomus ei koskaan ollutkaan eikä sen pitänytkään olla Junnilan kaipaamilla linjoilla. Nuoremille markkinatalouden puolustaminen merkitsi ensinnäkin äänien menettämistä puolueen sosiaalisen imagon heikkenemisen myötä. Toisaalta taustalla saattoivat vaikuttaa myös hallituspoliittiset kysymykset. Poliittinen ilmapiiri ei ollut kovinkaan otollinen puhtaan markkinatalouden puolustajille. Yhteistyökumppanien löytäminen puolueen vasemmalta puolelta vaati kokoomukselta aiempaa ”sosiaalisempaa” politiikkaa. Vapaa markkinatalous taas herkästi tulkittiin ihmisten hyvinvoinnista ja turvallisuudesta välittämättömäksi *laissez faire* -kapitalismiksi.

Puolueen oikean laidan kulkijoille ”käsitekikkailu” oli vain merkki kokoomuksen voimattomuudesta sosialismin eteenpäinmenon edessä. Oli vain kaksi todellista talousjärjestelmävaihtoehtoa, sosialismi ja vapaa markkinatalous, ja vähäininkin luopuminen markkinatalouden periaatteista oli vaarallista periksiantamista sosialismille. Esimerkiksi Ilaskivi kirjoitti vuonna 1974, että porvarien liika myöntöväisyys antoi aloitteen sosialistien eli Suomen tapauksessa kommunistien käsiin, jotka myös käyttäisivät tilaisuutta hyväkseen muuttaen Suomen sosialistiseksi. Ilaskiven mukaan sosialistista aivopesua

48. US, 8.8.1972, pk. ”Valinnan vapaus turvattava”.

49. *Kyösti Urponen*, Huoltoyhdistyksestä hyvinvointivaltioon. Teoksessa *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva*. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia (Jyväskylä 1994), s. 243.

50. Kokoomuksen politiikan tavoitteet, s. 10–19; PTA, kokoomuksen puoluekokouksen ptk., 23.–25.4.1971, liite, s. 5–12.

51. Kokoomuksen politiikan tavoitteet, s. 12–13.

52. Smolander 1998, s. 50–52, 134, 148–149, 168.

53. Kokoomuksen linjaerimielisyyksistä ks. esim. Smolander 1994, s. 57–99.

54. PTA, kokoomuksen eduskuntaryhmän ptk., 4.2.1974.

55. Nykypäivä 4/1974, ”Puolue ohjelmiensa taakse” ja ”Junnilan juonet”.

Martti Virkkunen aloitti kokoomuksen presidentinvaalitaistelun Seinäjoella elokuussa 1967. Yhtyneitten kuva-arkisto. Kuva: U. Heinonen.

oli jatkunut jopa niin pitkälle, että markkinataloudesta ei puhunut edes remonttimieskokoomus.⁵⁶

Nuoremman polven sosiaalisen valintatalouden kannattajien ja vanhemman polven vapaan markkinatalouden miesten välillä oli selvä mentaalinen ero. Se muistuttaa samanlaista elinkeinoelämän keskuudessa vallinnutta ajattelun eroa, kuin *Max Jakobson* kuvaa kertoessaan kirjassaan "Valtanvaihto" Elinkeinoelämän Valtuuskunnan perustamisvaiheista. Toiset uskoivat Suomen joutuneen suuren vasemmistolaisen salaliiton uhriksi, jonka tarkoituksena oli kumota suomalainen yhteiskuntajärjestelmä. Näin uskoi muun muassa kokoomuksen 1960-luvun lopun presidenttiehdokas, pankinjohtaja Matti Virkkunen. Toiset taas eivät uskoneet pimeyden salaliittoon. Kokoomuksen taustavaikuttaja ja STK:n entinen puheenjohtaja Päiviö Hetemäki katsoi, että suomalaisen yhteiskunnan ongelmat löytyivät pikemminkin yhteiskunnan hajanaisuudesta sekä siitä, että äänestäjien mielialoja ja mielipiteitä myötäilevät poliitikot olivat "eilispäivään ankkuroituja". Poliitikot eivät siis pysyneet teknisen kehityksen perässä. Hetemäen mukaan Suomea uhkasi suuren salaliiton sijaan suuri sekaannus, jonka keskeinen lähde oli poliittisen päätöksenteon jälkeensäjäneisyys.⁵⁷

Suhtautumisero näkyy myös kokoomuksen sisällä. Ilaskiven, Junnilan ja Poukan tapaiset oikeistolaiset kokoomuslaiset olivat huolissaan suomalaisen yhteiskuntajärjestelmän ja länsimaisen talousjärjestelmän säilymisestä Suomessa. Jo Virkkusen presidentinvaalikampanjaa vuonna 1968 käytiin tällaisten teemojen ympärillä. Sen perusteena oli "suomalaisen elämänmuodon" puolustaminen, jota uhkasi erityisesti kommunistien mukanaolo hallituksessa.

Hetemäen kanssa samoilla linjoilla olivat sosiaalisen valintatalouden kannattajat. Heitä yhdisti usko muutoksen nopeuteen. Sosiaalista valintataloutta perusteltiin Hetemäen tapaan talouspoliittisen keskustelun jälkeensäjäneisyysellä. Sosialistit hyökkäsivät kapitalistista yhteiskuntaa vastaan vanhentunein sosialistisin opein ja porvarit olivat linnoittautuneet vapaan markkinatalouden doktriinin ympärille. Kokemus osoitti, ettei sosialismi kyennyt ratkaisemaan kaikkia kapitalismin ongelmia, mutta toisaalta ongelmaton ei ollut vapaa markkinatalouskaan. Ympäristöongelmat ja talouspolitiikkaan liittyvät eettiset kysymykset sekä valtava tekninen kehitys olivat kohtia, jotka vaativat taloudellisten mekanismien uudelleenarviointia aivan uudelta pohjalta.⁵⁸

Muutoksen nopeus oli keskeinen tunnuspiirre modernissa yhteiskunnassa, ja se oli myös peruste uudenlaiselle näkökulmalle talouspolitiikassa. Teknologinen muutos aiheutti suuria paineita yhteiskunnan muuttamiseen. Suomalaisesta yhteiskunnasta oli tulossa jälkiteollinen palveluyhteiskunta. Kokoomuksen oli hyväksyttävä se, että julkinen sektori tuli suorittamaan suurimman osan palvelusektorista. Tavaratuotantoon kokoomuksen perinteinen "ei tippaakaan periksi valtiolle" -periaate soveltui hyvin, mutta palvelujen tuotannossa oli järkevintä tuottaa ne julkisen sektorin puitteissa.

Toisaalta teknologinen kehitys ei aina ollut hyvästä. Rooman klubin raportti oli vaikuttanut voimakkaasti sosiaalisen valintatalouden teoreetikkoihin. Taloudellinen kasvu ei ollut automaattisesti mikään hyvä asia, pikemminkin päinvastoin. Ympäristöongelmat, väestönkasvu ja luonnonvarojen loppuminen asettivat rajat kasvulle. Tava-

ratuotantoa ei voinut enää lisätä vaarantamatta ympäristön tilaa ja luonnonvaroja. Tulevaisuudessa pääosan taloudellisesta kasvusta tuli tapahtua aloilla, jotka eivät rasittaneet luontoa, siis palvelusektorilla.⁵⁹

Sosiaalista valintataloutta kehiteltiin aikakautena, jolloin länsimainen edistysusko oli koetuksella. Öljykriisi ja Rooman klubin raportti kasvun rajoista kyseenalaistivat edistysuskon perusteita.⁶⁰ Sosiaalinen valintatalous perustui siis varsin kriittiseen näkemykseen länsimaiden kehityksestä. Teknologinen kehitys ja vapaat markkinat eivät ratkaisseetkaan kaikkia ongelmia vaan pikemminkin lisäsivät niitä.

Vaikka yhteiskunnan muutos oli todella nopea, ja politiikoilla ja kansalaisilla oli taipumus olla voimattomia sen edessä, ei sosiaalisen valintatalouden miesten mielestä kannattanut olla pessimistinen. Esimerkiksi Vikatmaa jaotteli ihmiset reagoititapan- sa mukaan kolmeen psykologiseen kategoriaan: irtautujiin, tarrautujiin ja vaikuttajiin. Irtautuja ei uskonut pystyvänsä vaikuttamaan yhteiskunnan muuttumiseen eikä siksi välittänyt mistään yhteiskunnallisesta aktiviteetista. Tarrautuja taas vastusti kaikkea muutosta. Poliitikassa porvarillinen tarrautuja näki kaiken muutoksen kommunismin lisääntymisenä ja vasemmistolainen porvarien katalina juonina. Vikatmaan mukaan kolmatta ihmistyyppiä eli vaikuttajia tarvittiin suomalaisessa yhteiskunnassa kipeästi. Yksittäiset vaikuttajat eivät riittäneet, vaan koko yhteisö oli saatava uskomaan mahdollisuuksiinsa muovata tulevaisuutta.⁶¹

Sosiaaliseen valintatalouteen liittyi aimo annos Suomen 1970-luvulle tyypillistä edistysuskoa. Ensinnäkin uudenlaista talouspolitiikkaa ja muutakin muutosta kokoomuksen politiikassa ja ohjelmissa perusteltiin yhteiskunnan muuttumisella. Yhteiskunnan muutos nähtiin vääjämättömänä. Ne asiat, joita nuoren polven kokoomuslaiset ajoivat, kuten tuloerojen tasaaminen, eettisten ja yksilöllisten näkökohtien huomioiminen talouselämässä sekä demokratian lisääminen, tulivat tapahtumaan tulevaisuudessa kokoomuksen tahdosta huolimatta. Kysymys oli siitä, ajettiin näitä asioita yksilö- vai yhteiskuntakeskeisistä lähtökohdista.⁶²

Toiseksi edistysuskoa edusti myös voimakas luottamus politiikan kykyyn ratkaista ongelmia. Poliitikalla uskottiin pystyttävän ohjaamaan tulevaisuutta hyvään suuntaan. Samalla kun luovuttiin liberalismien näkymättömän käden opista, alettiin uskoa politiikan kykyyn luotsata kohti yksilökeskeistä yhteiskuntaa. Se merkitsi sitä, että poliittisen vallan alle oli saatettava kaikki muu valta: järjestövalta, taloudellinen valta, asian- tuntijavalta, henkinen valta ja tiedotusvalta. Esimerkiksi Vikatmaa vaati kaiken kattavan valtakoneiston luomista, joka keräisi hajallaan olleen vallan. Se oli välttämätöntä, jotta yhteiskunta voisi toimia, ja sen puitteissa voitiin toteuttaa demokratiaa aiempaa pidemmälle.⁶³ Jälleen esimerkki yhdistetystä pessimismistä ja optimismista. Toisaalta oli pakko tehdä muutos, koska yhteiskunnan muuttuminen niin vaati, mutta samalla tämä muutos piti sisällään positiivisen mahdollisuuden paremmasta yhteiskunnasta.

Kolmas edistysuskoisuuden muoto oli voimakas konservatismi ja "taantumuselisuuden" vastustaminen. Etenkin kokoomusnuoret näkivät mielellään itsensä radikaaleina yhteiskunnan uudistajina. Tätä perua olivat puheet suomalaisen yhteiskunnan "epäporvarillisuudesta", jonka takia kokoomuslaiset eivät voineet ollakaan muuta kuin radikaaleja. Tosin edes kaikki nuoria lähellä olleet tahotkaan eivät olleet tästä vakuuttuneita vaan pitivät väitettä poliittisena silmänkääntötempuna.⁶⁴

56. *Raimo Ilaskivi*, Hyvät ja pahat eli ajatuksia tiestä sosialismiin (Rauma 1974), s. 7–9, 146–148, siteeraus, s. 138.

57. *Max Jakobson*, Vallanvaihto. Havaintoja ja muistiinpanoja vuosilta 1974–1992 (Keuruu 1992), s. 120–122.

58. *Pitkänen ym.*, Sosiaalinen valintatalous. Kansallisen Kokoomuksen julkaisusarja 2 (Tampere 1973), s. 11.

59. PTA, kokoomuksen ohjelmatoimikunta 1974, "Sosiaalinen valintatalous", 25.3.1974/WP; Vrt. *Virmavirta* 1973, s. 18–23.

60. *Bernt Skovdahl*, Framstegstankens förfall? En forskningsöversikt över 1900-talets framstegstanke. (Stockholm/Stehag 1996), s. 123.

61. Vikatmaa 1974b, s. 21–27.

62. Nuori Oikeisto, 2/1972, referaatti Juha Vikatmaan puheesta Naantalissa 26.8.1972.

63. Vikatmaa 1974b, s. 34–38.

64. PTA, kokoomuksen puoluekokouksen ptk., 23.–25.4.1971, Palosen puheenvuoro; *Virmavirta* 1973, s. 33; Nuori Oikeisto, 1/1974, "Näin on".

Erityisesti remonttimiehiin johtaja Juha Vikatmaa oli valmis luopumaan konservatismista. Vikatmaalle konservatismi oli leima, joka rasitti kokoomusta sen pyrkiessä ulos oppositioasemastaan. Siihen vetoamalla muut puolueet ja ryhmät saivat aiheen torjua yhteistyön kokoomuksen kanssa. Konservatismiin nimike sai puolueen jäsenet pelokkaiksi yhteiskunnallisten muutosten edessä. Kuitenkaan kokoomuksen kannattajat eivät olleet lainkaan uudistuskielteisiä. Puolueiden kannattajien välillä ei Vikatmaan mukaan esiintynyt erimielisyyksiä yhteiskunnallisten muutosten tarpeellisuudesta. Erimielisyydet koskivat muutoksen suuntaa.

Vikatmaa vetosi kokoomuksen uuteen yksilökeskeiseen ideologiaan ja väitti, että suomalainen yhteiskunta oli kaikkea muuta kuin yksilöllisyyteen, kriittisyyteen ja moniarvoisuuteen kannustava. Siksipä kokoomuslaiset eivät voineetkaan olla mitään konservatiiveja vaan pikemminkin radikaaleja, jos he aikoivat olla uskollisia omille periaatteilleen. Vikatmaan mukaan konservatismi oli perinteeltään yhteisökeskeinen ja yksiarvoinen aatesuunta, joka pyrki keksimään "toinen toistaan merkillisempiä perusteluja ihmisten eriarvoisuuden toteuttamiseksi".⁶⁵

Puolueen oikealla laidalla Vikatmaan edistysmielisestä politiikasta oltiin toista mieltä. Uuden Suomen päätoimittaja Pentti Poukka oli jo muutamaa vuotta aiemmin varoitellut kokoomusta liiallisen edistysmielisyyden vaaroista. Poukan mukaan Suomessa kansa oli osoittanut vuoden 1970 vaaleissa, että se oli kyllästynyt edistysmieliseen politiikkaan, mutta siitä huolimatta Suomesta löytyi poliitikkoja, jotka kuvittelivat, että "yhteiskunnan olojen kehittämistyö on pelkästään filologinen: käännöstyötä suomesta ruotsiksi". Poukan mukaan kokoomuksessakin oli piirejä, jotka "sosiaaliliberaalisia tunnuksia vilkutellen" antoivat ymmärtää, että he olivat "jotenkin valistuneita ja moderneja kokoomuslaisia, ikäänkuin salapukuisia edistysmielisiä".⁶⁶

Vikatmaan läheinen "aseenkantaja" Jarmo Virravirta puhui radikaalista konservatismista. Virravirralla se merkitsi yhteiskun-

nan muuttumisen hyväksymistä ja pyrkimystä sen ohjaamiseen. Virravirta painotti, että kokoomuksen radikaalin konservatismiin linja oli johdonmukainen jatko Paasikiven ja Rihtniemen viitoittamalla tiellä. Jo Paasikivi oli korostanut sitä, että yhteiskunnalliset instituutiot oli uskallettava uudistaa ajan vaatimusten mukaiseksi. Rihtniemen johtavana ajatuksena taas oli tehdä kokoomuksesta yleispuolue. Virravirran mukaan yleispuolueajatus merkitsi sitä, että puolueen oli oltava valmis yhteiskunnallisen tilanteen uudelleenarviointiin. Konservatismi merkitsi aktiivisuutta, jatkuvaa uudistumista ja ajan tasalla oloa.⁶⁷

Virravirtakin korosti sitä, että nyt oltiin tultu tilanteeseen, jossa maailman ja sitä kautta yhteiskunnan muutostahti oli huomattavasti nopeutunut. Konservatiivipuolueelle se merkitsi yhä suurempia vaatimuksia muutoshalukkuudessa: "Varmin tapa ajaa vene koskessa kivellet on heittää riipakivi perään jarruttamaan vauhtia. Silloin veneestä tulee ohjaukskyvytön. Virrassa on päinvastoin melottava lujaa, että saa suunnan pysymään haluttuna."⁶⁸

Kokoomuslaiset sosiaalisen valintatalouden kannattajat katsoivat, että kokoomuksen oli kyettävä modernisoimaan aatettaan yhteiskunnan muuttuessa hyvin nopeassa tahdissa. Toiset olivat tämän takia valmiit luopumaan konservatismista kokonaisuudessaan, kun taas esimerkiksi Jarmo Virravirta puhui radikaalista konservatismista. Puolueen vanhoilliset katsoivat, että kokoomuksen ei kannattanut modernisoida aatettaan. Se ei hallituspolitiikassa tuonut toivottuja tuloksia, ja kaikki lipsuminen vapaan markkinatalouden periaatteista merkitsi vain periksi antamista vasemmistolle ja vasemiston henkisen yliotteen vahvistumista. Kokoomuksen ei pitänyt hävetä omaa oikeistolaisuuttaan ja tekeytyä edistysmieliseksi.

Sukupolvien välinen ero ja edistysmielisyyden paineet

Ruotsin oikeiston 1940-luvun linjanmuutoksen ja Suomen kokoomuksen 1970-luvun muutokseen silmiinpistävin yhtäläisyys liittyy luonnollisesti sukupolvien välisiin eroi-

hin. Kummassakin tapauksessa keskeinen kiista käytiin hyvinvointivaltion ja vapaan markkinatalouden välisen suhteen ympärillä. Vielä mielenkiintoisempi yhteneväisyys on se, että kummassakin tapauksessa nuoret hakivat kokonaisideologista näkemystä, jolle rakentaa omaa hyvinvointivaltiolla myönteistä kantaansa. Hyvinvointivaltiosta pyrittiin tekemään oman aatteen kuvajainen, joko ilmaus kristillisestä yhteiskunnasta tai keino toteuttaa yksilöllisyyttä.

Mielenkiintoinen ero on se, että Ruotsin oikeistonuoret lähtivät kollektiivisista lähtökohdista perustellessaan hyvinvointivaltiota, kun taas kokoomusnuoret korostivat hyvinvointivaltion yksilön valinnan vapautta edistävää puolta. Kummatkin olivat luonnollisestikin oman aikansa lapsia. 1940-luvulla kollektiivinen ajattelutapa oli vielä voimissaan, ja toisaalta vasemmiston kritiikki oli kohdistunut jo 1930-luvun lamasta lähtien täysin vapaata *laissez faire* -kapitalismia vastaan. Oikeiston perinteinen kollektivistinen suuntaus, nationalismi, ei oikein soveltunut Hitlerin jälkeiseen aikaan. Kristillinen lähimmäisenrakkaus soveltui oivallisesti markkinoiden rajoittamisen vaatimukseen, ja kristillistä lähimmäisenrakkaudesta saarnaavaa puoluetta ei helposti voinut sekoittaa esim. natsismiin. Toisaalta kristillisellä lähestymistavalla pyrittiin tekemään eroa maallistuneihin ideologioihin ja ajattelumalleihin.

Kokoomusnuortenkin ajattelua on ymmärrettävä oman aikansa taustaa vasten. aatteellinen keskustelu sai paljon vaikutteita 1960-luvun opiskelijaradikalismista ja uusvasemmistolaisuudesta. Kokoomusnuoret tavallaan jatkoivat siitä, mihin 60-luvun opiskelijaradikaalit jäivät. Suomessa opiskelijaradikalismi oli suuntautunut perinteisiä 30-lukulaisia arvoja, kotia, uskontoa ja isänmaata vastaan. Tähän ilmapiiriin ei luonnollisestikaan sopinut esim. kristillisyyden korostaminen. Sen sijaan yksilön vapaus kuului olennaisena osana 60-luvun uusvasemmiston vaatimuslistalle. Yksilön vapaus soveltui hyvin myös kokoomusnuorten ideologiaksi, koska kokoomus oli toisen maailmansodan jälkeen pyrkinyt korostamaan yksilön merkitystä yhteiskunnassa,

mutta myös koska suomalainen vasemmisto oli hylännyt 1970-luvulla yksilöllisyyden ja muuttunut tiukan kollektivistiseksi.

Toisaalta aikakausien erot kertovat myös länsimaisen yhteiskunnan tulevaisuudenuksen kehittymisestä. 1940-luvulla uskottiin vielä lujasti perusluonteeltaan materialistiseen edistykseen. Taloudellinen kasvu nähtiin rajattomaksi. Kyse oli vain siitä, kuinka tulot jaettiin. 1970-luvulla taas talouskasvun äärettömyys oli asetettu kyseenalaiseksi, ja tämä tietoisuus näkyi myös kokoomuksen aatteellisessa kehityksessä, esimerkiksi sosiaalisen valintatalouden käsitteessä. Usko ainakin taloudelliseen edistykseen oli alkanut horjua.

Vaikka 1940-luvun ruotsalaisen oikeiston ja 1970-luvun suomalaisen oikeiston usko taloudelliseen edistykseen olikin erilainen, käytiin kummassakin puolueessa "edistysellisuuden" ja "taantumuksellisuuden" välistä taistelua. "Vanhoilliset" varoittelivat kilpajuoksusta edistyksen perässä. Oikeisto ei kuitenkaan kykenisi kilpailemaan vasemmiston kanssa esimerkiksi sosiaalisissa etuuksissa. Vasemmisto pystyi aina pistämään paremmaksi. Edistyskilpailu vei kaiken lisäksi oikeistolta sen oikean olemuksen ja periaatteet. Oikeiston liiallinen myöntyvyys vasemmistolaisia periaatteita ja kysymyksenasetteluja kohtaan sai vain aikaan sen, että koko yhteiskunnan ilmapiiri muuttui vasemmistolaiseksi. Jarrumiehiäkin tarvittiin.

Nuoremman polven argumentaatio taas tuntuu nojaavan jonkinlaiseen historian kulun välttämättömyyteen. Osittain tämä selittyy puolueiden aseman marginalisoinnilla. Uudistuksia tuli tapahtumaan, vaikka oikeisto niitä vastustikin. Toisaalta kummassakin tapauksessa ajattelutapaan liittyi aimo annos edistysuskkoa. Historia oli kulkemassa kohti tiettyä päämäärää, ja jos oikeisto ei seurannut historian kulkua vaan tarrautui menneisyyteen, sitä uhkasi pahim-

65. Vikatmaa 1974b, s. 89–92.

66. Pentti Poukka, Kapina katsomossa (Helsinki 1970), s. 68–69, 140–141.

67. Virnavirta 1973, s. 151–152, 160–161.

68. Virnavirta 1977, s. 188.

massa tapauksessa kuihtuminen pois. Esi-merkiksi Gunnar Heckscherin mukaan yhteiskunta oli nyt siis aivan yhtä vääjäämättömästi kulkemassa kohti hyvinvointivaltiota kuin länsimaat olivat kulkeneet kohti demokratiaa 1800-luvulta 1900-luvulle. Oikeiston oli sopeuduttava tähän, mikäli se aikoi jatkaa elinvoimaisena ja menestyksekkäänä puolueena.

Samantapainen näkökohtahan esiintyi myös kokoomuksen nuoremman polven argumenteissa 1970-luvulla. Yhteiskunta oli muuttumassa kohti palveluyhteiskuntaa halusi kokoomus sitä tai ei. Tausta-ajatukseksi oli se, että kasvun rajat oli saavutettu tavaratuotannossa, mutta kasvua saatettiin jatkaa vielä palvelutuotannossa. Tässä vedottiin muun muassa Rooman klubin raporttiin sekä J. K. Galbraithin ajatuksiin.⁶⁹ Mielienkiintoista on juuri se, että vaikka kokoomusnuoret vetosivat aatteessaan Popperiin, suureen historisismiin vastustajaan, tuntuivat sosiaalisen valintatalouden kannattajat sortuvan itse historisistiseen ennustamiseen.

Yhtä vääjäämättömästi kokoomuksen "remonttimiesten" keskuudessa uskottiin myös yhteiskunnan moraaliseen täydellistymiseen. Vikatmaan mukaan tuloerojen tasaaaminen, eettisten ja yksilöllisten näkökohtien huomioiminen talouselämässä ja demokration leveärintamainen lisääminen olivat asioita, joita tultiin toteuttamaan yhteiskunnassa. Sen sijaan että oikeisto olisi kategorisesti vastustanut näitä uudistuksia, sen pitikin olla mukana näitä uudistuksia toteuttamassa. Näin turvattiin se, että uudistukset tehtiin porvarilliselta eli yksilön huomioon ottavalta pohjalta eikä yhteiskunta-keskeisen näkemyksen pohjalta.⁷⁰

Sekä Ruotsin 1940-luvun että Suomen 1970-luvun oikeistoa saattoi yhdistää tietynlainen kohtalonusko, joka liittyi puolueiden heikkenevään asemaan omissa yhteiskunnissaan ja vasemmiston eteenpäinmenoon. Vasemmiston lisääntynyt itseluottamus saattoi tuntua oikeistosta voimalta, jonka vaatimusten edessä oli taivuttava. Kummassakin maassa oli yhteiskunnallinen ilmapiiri vasemmistolaistunut, minkä vuoksi oikeiston oli siirryttävä vasemmalle houkutellakseen äänestäjiä. Nuorten korostama "histo-

riallinen välttämättömyys" oli enemmänkin senhetkisen yhteiskunnan analyysiin perustuvaa realismia kuin determinististä historianfilosofiaa.

Keskiluokan asema oikeiston ohjelmallisessa ja käytännöllisessä politiikassa tuo asiaan hieman toisenlaisen näkökulman. Kummassakin tapauksessa voidaan sanoa, että kasvava keskiluokka on eräs keskeinen tekijä oikeiston muuttumisessa aikaisempaa "sosiaalisemmaksi". Ruotsin 1940-luvun oikeisto ilmaisi tämän asian varsin selvästi, kun taas 1970-luvulla kokoomus puhui siitä peitellymmin. Yleispuolueen ajatus voidaan kuitenkin helposti tulkita juuri keskiluokan kosiskeluksi ja toisaalta käytännön sosiaalipoliittiset uudistukset 1970-luvulla eli palvelujen luominen hyödytti nimen omaan keskiluokkaa sekä palvelujen että työpaikkojen muodossa. Käytännön sosiaalipoliitikassa sekä 1940-luvun ruotsalainen oikeisto että 1970-luvun kokoomus osoittivat keskiluokan asialla.

Kokoomuslaisten argumentit yleispuolueen politiikasta olivat pitkälti samanlaisia kuin 1940-luvun ruotsalaisen oikeiston uudistusmielisten argumentit. Keskiluokkaa, siis virkamiehiä ja toimihenkilöitä puolustettiin, koska nämä ryhmät olivat jääneet työväenluokan ja muiden yhteiskunnallisten ryhmien vaatimusten jalkoihin. Keskiluokkaa ei siis puolustettu siksi, että kokoomus ja 1940-luvun ruotsalainen oikeisto olisi pyrkinyt nimenomaan keskiluokan puolueeksi.⁷¹ Todellisuus oli luonnollisestikin toinen; keskiluokkaa puolustettiin toki ensisijaisesti siksi, että keskiluokan keskuudessa oikeiston/kokoomuksen kannatus oli suhteellisesti suurempi kuin muissa väestöryhmissä ja sen toivottiin yhä kasvavan.

Kuinka sitten keskiluokan huomioiminen sopi historialliseen välttämättömyyteen? Pikkistikö yleispuolueaatteeseen verhoillun keskiluokan kosiskelun takana kenties ajatus modernista yhteiskunnasta, jonka keskeisenä ja suurimpana yhteiskuntaluokkana tulisi olemaan keskiluokka? Puheet palveluyhteiskuntaan siirtymisestä viittaisivat tähän. Moderniin hyvinvointiyhteiskuntaan kuului laajeneva keskiluokka, ja tähän sopi mainiosti yleispuolueajatus. Uusi jälkiteol-

linen palveluyhteiskunta edisti erityisesti 1970-luvun kokoomuksen pyrkimyksiä kasvattaa kannatustaan.

Eräänlaista yhteiskunnallista determinismia edusti erityisesti kokoomuslaisten 1970-luvulla esittämä ajatus siitä, että teknologinen kehitys muutti yhteiskuntaa nopeassa tahdissa. Tosin nyt kaikkea kehitystä ei enää 1940- ja 1950-lukujen tapaan tulkittu edistykseksi. Teknisellä kehityksellä oli omat negatiiviset seurauksensa, ja siksi tarvittiinkin politiikkaa ratkaisemaan näitä ongelmia. 1940-luvun ruotsalaista oikeiston ajattelua hallitsi vielä ajatus siitä, että tekninen kehitys merkitsi automaattisesti positiivista kehitystä ja siksi poliitikkojen tuli puuttua talouselämään mahdollisimman vähän.

Mikä oli sitten se kehityssuunta, jota pohjoismaainen oikeisto on seurannut ja johon se on pyrkinyt sopeutumaan? 1940-luvun ruotsalainen oikeisto ja 1970-luvun kokoomus Suomessa ovat hyvin pitkälle pyrkineet sopeutumaan sosiaalidemokraattisen vuosisadan logiikkaan: poliittisesta tasa-arvosta historia kulki sosiaaliseen tasa-arvon kautta kohti taloudellista tasa-arvoa. Tai kuten 1970-luvun ruotsalaiset sosiaalidemokraatit asian ilmaisivat: kun oli saavutettu poliittinen ja sosiaalinen demokratia, oli 1970-luvulla tullut taloudellisen demokratian vuoro. Tästä näkökulmasta on mielenkiintoista, että Gunnar Heckscher vertasi oikeiston tilannetta sodan jälkeen juuri 1860-luvun äänioikeuden laajentamista vastustaneisiin konservatiiveihin. Hyvinvointivaltio nähtiin siis poliittisen demokratian jatkumona. Miksipä ei hyvinvointivaltiollakin olisi oma jatkumonsa?

Ruotsin oikeiston ohjelmanmuutos vuonna 1946 merkitsi sopeutumista sosiaalidemokraattiseen hyvinvointivaltioon, ja kokoomuksen ohjelmanmuutos 1970-luvulla merkitsi valmistautumista ”taloudellisen demokratian” tuloon Suomeen. Toki sosiaalisen valintatalouden kärki oli suunnattu kohti uutta palveluyhteiskuntaa, mutta myös yritysdemokratian kehittäminen oli eräs sosiaalisen valintatalouden sivujuonteista. Ohjelmasta löytyi mm. kohta, jossa korostettiin työelämän kansanvaltaistamista ja yritysdemokratian kokeilemistä eräänä mah-

dollisuutena tämän päämäärän toteuttamiseksi.⁷²

Ehkäpä vielä enemmän taloudelliseen demokratiaan viittasi kokoomuksen uudennainen asennoituminen tasa-arvoon. Nyt tasa-arvo nähtiin yksilöllisyyden edellytyksenä. Tulonjakopolitiikalla tuli luoda taloudellisia edellytyksiä yksilöllisille valinnoille.⁷³ Tasa-arvoisuuden korostaminen oli uutta kokoomuksen politiikassa. Vielä 1960-luvulla kokoomuksessa epäiltiin, että liiallinen tulontasaaminen oli haitallista taloudelliselle kasvulle.⁷⁴ Tasa-arvoisuuden korostaminen luonnollisestikin viittasi uudennlaiseen asennoitumiseen suhteessa taloudelliseen demokratiaan.

Toisaalta yksilöllisyyden korostaminen sopi hyvin siihen edistyksen logiikkaan, joka on hyvinvointivaltion ja demokratian kehitysopin takana. Poliittisen demokratian saavuttaminen merkitsi alkua ihmisten muiden oikeuksien lisääntymiselle. Hyvinvointivaltion tulkitseminen ihmisten kansalaisoikeuksien kasvuksi on hyvin lähellä sosiaalisen valintatalouden ajatusta siitä, että edistys merkitsee yksilöllisyyden lisääntymistä. Sekä kokoomuksen että ruotsalaisen oikeiston ”edistykelliset” tuntuivat seuraavan samanlaista edistyksen logiikkaa. Sosiaalisten oikeuksien ja taloudellisen demokratian lisääntyminen nähtiin luonnollisina poliittisen demokratian seurannaisina. Historia oli kulkemassa näitä päämääriä kohti vääjäämättömästi. Ne kuuluivat olennaisena osana modernin yhteiskunnan rakenteisiin.

Eräs yhdistävä tekijä 70-luvun kokoomuksen ja 40-luvun ruotsalaisen oikeiston uudistuksissa oli se, että kumpikin näki historian kulkevan barbariasta kohti sivistystä. Ruotsin 1940-luvun oikeistolle, tai aina-

69. PTA, kokoomuksen ohjelmatoimikunta 1974, ”Sosiaalinen valintatalous” 25.3.1974/WP.

70. Nuori Oikeisto, 8/1972, referaatti Juha Vikatmaan puheesta Naantalissa 26.8.1972.

71. *Virmavirta* 1973, s. 161. *Vrt. Hästad*, s. 12–13, 19; *RA, Moderata, partiledarna, Domö n:o 5*, tal vid Brunkebergklubben 15.11.1945

72. Kokoomuksen politiikan tavoitteet, s. 22.

73. Kokoomuksen politiikan tavoitteet, s. 29.

74. *Smolander* 1998, s. 124, 174.

kin sen ”edistyksellisille”, barbaria merkitsi ”arvonihilismiä”, jonka seurauksena oli käyty muun muassa kaksi maailmansotaa ja koettu useita vallankumouksia. ”Arvonihilismi” oli antanut tilaa moraali- ja kulttuurivihamielisille voimille ja ideologioille toimia ja aiheuttanut tuhoa eurooppalaisten kansojen keskuudessa. Sodan jälkeen olikin sitten kristillisen heräämisen aika. Oli siis aika siirtyä moderniin ja sivistyneeseen yhteiskuntaan. Ruotsalaisen yhteiskunnan kompromissialtis perinne tuki tätä kehitystä, sillä Ruotsin malliin ei kuulunut väkivaltainen vallankumous. Tähän oli vaikuttanut muun muassa se, että Ruotsin konservatiivit olivat olleet niin reformimyyntöisiä.⁷⁵ Siis moderniin ja sivistyneeseen yhteiskuntaan kuuluivat sivistyneet kompromissihakuiset tavat tehdä poliittisia päätöksiä. Tämä merkitsi toisaalta porvarillisen talousjärjestelmän säilymistä ja toisaalta sosiaalisten reformien jatkamista.

Kokoomusnuorten porvarismin taustalla olleen Karl Popperinkin ajattelua sävyttää ajatus historian kulusta barbaarisesta heimo-yhteiskunnasta kohti sivistynyttä modernia yhteiskuntaa.⁷⁶ Tästä näkökulmasta konservatiivinen asennoituminen oli pahasta. Perinteinen konservatismi oli popperilaisille taikauskon hallitseman kollektivistisen heimo-yhteiskunnan kannattaja ja eriarvoisuuden puolustaja. Modernia yhteiskuntaa taas hallitsivat sellaiset arvot kuten kriittisyys ja individualismi. Popperin näkemys yhteiskunnan kehittymisestä on siis yksi uusi ”suuri tarina” muiden joukossa. Jos Marxilla yhteiskunta oli kulkemassa feodalismista kapitalismin kautta kommunismiin, niin Popperin yhteiskunta kulki uskonnollisuudesta kohti maallistumista. Myös Popperin jaottelu utopismin ja sosiaalisen insinöörintaidon välillä kertoo tästä samasta asiasta. Utopismi voidaan nähdä uskonnollisena ennustamisena, kun taas sosiaalinen insinöörintaito viittasi tieteelliseen ennustamiseen.⁷⁷

Esimerkiksi Juha Vikatmaan kirjoituksista voidaan havaita, että tasa-arvo oli hänelle aivan itsestään selvä modernin sivistyneen yhteiskunnan tunnusmerkki. Tätä taustaa vasten konservatismiin perinne oli kokoomukselle rasite, josta oli luovuttava. Rinnas-

taessaan Paasikiven ”radikaaliin konservatismiin” kokoomuksen uuteen suuntautumiseen, Jarmo Virmavirta viittasi siihen pesäeroon, jonka kokoomus oli Paasikiven johdolla tehnyt IKL:oon 1930-luvulla. Tässäkin tapauksessa demokraattinen ”edistyminen” siis yhdistettiin sosiaalisen ”edistyksen” kanssa. Kokoomusnuorten maailmankuvasa oli syntymässä tai syntynyt entisen epätasa-arvoisen, nationalistisen ja turvattoman yhteiskunnan sijaan uusi moderni yhteiskunta, jonka tunnusmerkkinä oli demokraattisuus, sosiaalinen turvallisuus ja lisääntynyt tasa-arvo. Ongelmana uudessa yhteiskunnassa oli lähinnä teknisen kehityksen nopeus suhteessa politiikan hitauteen, ei niinkään se, että uusi yhteiskunta olisi arvoiltaan huono.

Nuoren polven vastavoimana kummasakin tapauksessa oli vanhan polven edustajat. Keskeinen vastaväite liittyi nuoren polven vaatimusten ”epärealistisuuteen”. Oikeisto oli vielä sitoutunut vapaan markkinatalouden periaatteisiin ja oppeihin. Vapaa markkinatalous nähtiin keskeiseksi hyvinvoinnin lähteeksi ja nuorten ”edistyksen” perässä juokseminen uhkasi markkinatalouden vapautta. Vanhemmalle polvelle vapaa markkinatalous oli yhtä kuin edistys. Edistys merkitsi siis materialistista hyvinvoinnin lisääntymistä, kun taas nuoremmille edistys näyttäytyi eettisenä kysymyksenä. Nuoremmille pelkkä hyvinvointi ei riittänyt, vaan yhteiskunnan piti olla myös arvoiltaan oikeanlainen, siis tasa-arvoinen, sosiaalisesti turvallinen ja yksilöllisyyteen kannustava.

Yhteiskunnallinen ilmapiiri on vaikuttanut voimakkaasti etenkin nuoren polven asennoitumiseen. Nuoret olivat toisaalta omaksuneet oman aikansa ”edistyksellisiä” ajatuksia ja toisaalta myös historia tuntui kulkevan täysin toiseen suuntaan kuin perinteinen oikeistolainen politiikka. Siksikin linjaa oli muutettava. Kummassakin maassa nuoret pyrkivät tavallaan pelastamaan sen, mikä koettiin kaikkein arvokkaimmaksi perinteisessä oikeistolaisessa politiikassa. Ruotsalaisen 1940-luvun oikeistonuorten mielestä arvokkain säilytettävä asia oli kristinusko, kun taas kokoomusnuoret pitivät yksilöllisyyttä arvokkaimpana.

Kummassakin tapauksessa taustalla oli näkemys modernista muuttuvasta yhteiskunnasta, johon ei sopinut enää perinteinen konservatiivinen politiikka. Erityisen vanhentuneena pidettiin perinteisen konservatismiin sosiaalista näkemystä. Konservatismista oli tästä näkökulmasta muodostumassa oikeistolle eräänlainen kiviriippa, josta oli päästävä eroon tai ainakin konservatismiin tuli olla huomattavasti aikaisempaa ”dynaamisempaa”. Kuvaavaa on, että sekä Ruotsissa että Suomessa vilahtelee keskustelussa ”radikaalin konservatismiin” käsite. Kummassakin tapauksessa käsite merkitsi hyvinvointivaltion hyväksymistä, tosin eri perustein. Ruotsin 1940-luvun ”radikaali konservatismi” sai vaikutteensa sodan aikaisesta nationalismista, kun taas Suomessa 1970-luvun ”radikaali konservatismi” tu-

keutui yksilöllisyyteen. Tämänlainen käsitteellinen epäselvyys kertoo epävarmuudesta, jota tunnettiin oman aatteen ajanmukaisuutta kohtaan. Pohjoismaissa historia tuntui kulkevan kohti hyvinvointivaltiota ja taloudellista tasa-arvoa. Oikeiston oli seurattava tätä kehitystä, tai muuten sitä uhkasi eristyminen muusta yhteiskunnasta ja vähittäinen kuihtuminen pois.

75. Frihet och framsteg, s. 5–10.

76. *K. R. Popper*, *Avoin yhteiskunta ja sen viholliset*. Alkuperäisteos *Open Society and its Enemies* (1945). Kääntänyt Paavo Löppönen (Keuruu 1974), s. 7–12; *Jukka Kanerva*, *Karl Popper*. Teoksessa *Politiikan teorian moderneja klassikkoja*. Toim. Jukka Kanerva (Helsinki 1989), s. 145–146.

77. *Karl R. Popper*, *The Poverty of Historicism* (Great Britain 1957), s. 42–45, 64–70.